

Ferdighetstrening

Et eksempel fra undervisningspraksis

**Anne-Marie Aubert
Liv Altmann
Inger Norbye**

Forord

Ferdighetstrening er en del av sosionomstudiet ved Avdeling for helse-og sosialfag (AHS) ved Høgskolen i Lillehammer (HIL). Tre lærere ved AHS planla og gjennomførte de siste fire av i alt ni dager avsatt til obligatorisk ferdighetstrening ved studiet..

Ferdighetstrening som del av undervisningsopplegget ved sosionomstudiet ved AHS, er under utvikling og revisjon. Denne rapporten er ment å være et bidrag til videre utvikling av ferdighetstrening ved studiet. Den vil være av interesse for høgskolelærere som arbeider med å utvikle ferdighetstrening og andre som er interessert i hva ferdighetstrening kan være. Rapporten er konkret og detaljert med hensyn til innhold og øvelsesmateriale.

Rapporten bygger på tilbakemeldinger fra studentene, lærernes erfaringer både med dette opplegget og ferdighetstrening slik det foregår ved andre utdanninger. Kontakt med miljøet rundt ferdighetstrening for sosionomstudenter ved Høgskolen i Bergen ved Bente Lindbæk som spesielt har jobbet med bruk av video i ferdighetstrening (Lindbæk 1997, 2001), har vært til inspirasjon. Erfaringer fra studiet i veiledning ved AHS har vært viktige, dessuten lærernes egen praksiserfaring og fagkompetanse. Rapporten tar utgangspunkt i praktisk ferdighetstrening og er bygd opp rundt øvelsesmaterialet som ble brukt, begrunnelsene for dette og studentenes tilbakemeldinger. Den viser hvordan samarbeid, samkjøring av lærere og praktisk tilrettelegging, er viktige elementer i undervisning som tar sikte på å utvikle kommunikasjons- og relasjonsferdigheter gjennom bruk av øvelser og refleksjon/tilbakemeldinger.

Som teoretisk bakgrunnsmateriale er brukt fagplan, pensum (Kompendium 2001/2002), yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere vedtatt på kongress i 2002, og Hallgerd Conradi/Jorunn Vindegg(red): Profesjon og fag-sosionomkompetanse i utvikling (2002).

Rapporten er bygd opp i tre hoveddeler som tar utgangspunkt i

- Planlegging
- Gjennomføring med presentasjon av øvingsmateriell med faglige begrunnelser og refleksjoner
- Evaluering

Presentasjon av lærerne

Rapportansvarlig

Anne-Marie Aubert er høgskolelektor, ansatt ved Høgskolen i Lillehammer (HiL) fra september 1995 med veiledning som arbeidsområde. Hun er nå fagansvarlig for veilederutdanningene ved avdeling for helse- og sosialfag (AHS), har deltatt i ulike prosjekter knyttet til veiledning og veilederutdanning og hatt ulike veiledningsoppdrag. Hun har hovedfag i helsefag med tema: "Kroppen som kilde til kunnskap i veiledning". Aubert er utdannet fysioterapeut, spesialist i psykiatrisk og psykosomatisk fysioterapi og driver egen praksis med psykomotorisk behandling parallelt med deltidsstilling ved HiL.

Bidragstere

Inger Norbye er høgskolelærer, ansatt ved HiL fra 1993. Hun er studieleder for sosionomutdanninga ved AHS, godkjent NOSO-veileder, har hatt ansvar for praksisveilederkurs, praksis og internasjonalt arbeid ved HiL. Hun har grunnutdanning som sosionom med bred praksiserfaring, er fagpolitisk aktiv og er tilknyttet videreutdanning i veiledning ved AHS som gruppeveileder.

Liv Altmann er utdannet Cand. Mag, sosionom og har videreutdanning i veiledning. Hun er engasjert i lærerstilling knyttet til sosionomstudiet ved AHS/HiL i full stilling fra høsten 2002. Altmann har 15 års praksis fra tverrfaglig habiliteringsarbeid.

Lillehammer februar 2004

Innhold

	Forord	1
	Presentasjon av lærerne	2
	Innhold	3
1	Innledning	4
2	Planlegging	4
2.1	Praktisk planarbeid/rammer	5
2.2	Evaluering	6
2.3	Innhold	6
2.4	Arbeidsformer	7
2.5	Oppsummering av planprosessen	7
3	Gjennomføring	7
3.1	Dag 1, bli kjent	7
3.2	Dag 2, bruk av video	12
3.3	Dag 3, kropp og kommunikasjon	14
3.4	Dag 4, holdninger og verdier	17
4	Evaluering	19
4.1	Studentenes tilbakemeldinger	19
4.2	Lærernes refleksjoner	26
5	Oppsummering av hovedtrekk	28
6	Referanser og utfyllende litteratur	30
7	Vedlegg	32
7.1	Arbeidsplan	32
7.2	Evalueringskjema	37

1. Innledning

Ferdighetstrening er en viktig del av helse- og sosialfagutdanningene.

Med ferdighetstrening menes i denne sammenhengen først og fremst trening av kommunikasjons- og relasjonsferdigheter. Samarbeid og samhandling knyttes til studentenes bevissthet om egne holdninger og verdier. Utvikling av profesjonelle ferdigheter skjer i ferdighetstrening gjennom øvelser som gir grunnlag for refleksjon og tilbakemelding. Det som her er skrevet om ferdighetstrening har sin basis i sosionomutdanningen, men vil også ha gyldighet i andre utdanninger hvor kommunikasjons- og relasjonsferdigheter er viktige.

Ferdigheter som anses som viktige i relasjonelt arbeid er evnen til å lytte, være tilstede, anerkjennelse av den andre, evne til selvrefleksjon og avgrensning. (Løvlie Schibbye 2002). Det handler om grunnleggende kommunikasjonsferdigheter. Rapporten bygger på en dialektisk relasjonsforståelse der gjensidighet og samspill, er vesentlig.

Utvikling av personlig kompetanse som en viktig del av den samlede profesjonelle kompetanse vektlegges gjennom hele sosionomstudiet (Skau 1998). Betydningen av egne holdninger, verdier og forforståelse knyttes til "møte" med den andre i kommunikasjon og samhandling. Oppmerksomhet på skillet mellom observasjon, tolkning og mening, blir viktig. Det innebærer trening i å skille mellom hva jeg sanser, hvordan jeg oppfatter det (tolker) og hva jeg med mine verdier og holdninger synes om det. Tilbakemelding og åpenhet muliggjør selvrefleksjon og avgrensning. Studentene blir bedre kjent med "sitt eget" og i større grad i stand til å skille mellom hva som er "sitt" og "den andres" i relasjonelle møter. I relasjonelt arbeid er begreper som overføring og motoverføring ofte brukt for å betegne noen av de prosesser som foregår mellom sosialarbeider og klient. Dette innebærer at klientens materiale kan "ramme" sosialarbeideren på en måte som aktiverer eget livsmateriale. Dersom dette ikke blir klart for sosialarbeideren, kan det influere på arbeidet med klienten på negativt vis. Det er derfor viktig at sosialarbeidere har en stor grad av selvvinnsikt (Bang 2003).

Undervisningsopplegg i ferdighetstrening må legges opp med en balanse mellom trygghet og utfordring. Slik kan den bidra til at studentene videreutvikler sin kommunikasjons- og relasjonskompetanse. Erfaringer fra ferdighetstrening kan også bidra til forventning om åpenhet og rom for tilbakemeldinger i arbeid med klienter, kolleger og samarbeidspartnere i framtidig yrkesrolle.

2. Planlegging

Planarbeidet var omfattende. Tre lærere med ulik bakgrunn og forutsetninger skulle gjennomføre opplegget. Det krevde stor grad av åpenhet, gjensidig respekt og kjennskap til hverandres øvingsmateriale. I et innledende møte ca. ½ år før gjennomføring ble fagplanen for sosionomutdanninga gjennomgått. Den legger blant annet retningslinjer i forhold til arbeidsformer:

"Det legges opp til varierte undervisnings- og arbeidsformer. Introduksjon til tema kan gis i forelesninger, mens den videre bearbeiding skjer i ulike former for gruppearbeid. Praktiske øvelser skal gi studentene underlag for analytisk og praktisk ferdighetstrening." (s. 20).

I informasjonsheftet til studentene på tredje år sosionom, studieåret 2002/2003, står det om undervisningsbolken med ferdighetstrening i uke 14 at ferdighetstrening knyttet til kommunikasjon skal foregå ved hjelp av rollespill og bruk av video.

Totalt i studiet var det satt av ni øvingsdager med trening i yrkesspesifikke ferdigheter, alle med obligatorisk deltakelse. Fra andre faglærere ved studiet ble det opplyst at denne typen trening var noe studentene etterspurte. Siden opplegget var lagt helt i slutten av studiet og mange studenter anså seg nærmest som ferdige, lå det en utfordring i å informere og motivere dem. Dette ble det tatt hensyn til i planarbeidet i form av informasjonsmøte med studentene i forkant. Velkomsthilsen med forventninger til studentene, innhold, arbeidsmåter og tidsplan, ble lagt ut på det elektroniske klasserommet (classfronter).

Det ble lagt vekt på å få til et opplegg som skulle sikre prosess og progresjon. Dette ble søkt ivaretatt blant annet ved vekslingen mellom plenum og arbeid i grupper på ca. 20 studenter. Øvelser i par, grupper på tre og videogrupper på ca. seks studenter, skulle være hovedarbeidsmåter. Lærerne brukte tid til å bli kjent med hverandres øvelsesmateriale og undervisningsoppgaver ble fordelt ut fra interesse og kompetanse. Det var viktig at opplegget også ga rom for fleksibilitet, slik at studentene kunne møtes underveis på sine behov ut fra den enkelte lærers vurdering. Dette krevde en timeplan som både var stram, men samtidig ga mulighet for individuell variasjon i 20-gruppene.

Lærerne skulle ha hver sin faste 20-gruppe. Dette ble begrunnet ut fra hensynet til prosess og progresjon i gruppa. Det ga mulighet for lærerne og studentene til å bli kjent. Lærerne kunne følge den enkelte student og studentgruppa gjennom dagene og justere opplegget ut fra det som skjedde der. Plenumsdelen skulle sammenfatte og utnytte ulike erfaringer fra gruppene. Hovedvekten av arbeidet skulle legges til 20-gruppene. Undervisning i plenum skulle binde sammen og løfte det samlede erfaringsmaterialet. Samtidig skulle samling i plenum gjøre det mulig å utnytte lærernes spisskompetanse. Materiale som en av lærerne var tryggest på, ble gjennomgått i plenum (eks. sosiometri og øvelser med kroppen som utgangspunkt).

2.1. Praktisk planarbeid

Under den praktiske planfasen viste det seg at romreservasjoner og teknisk utstyr/video, krevde mye. For å kunne gjennomføre ulike øvelser og med varierte gruppestørrelser, var det behov for klasserom av ulik størrelse med flatt gulv og flyttbare enheter. Kullet var på 67 studenter. Det var behov for et rom med plass til alle, hvor det også var muligheter for bevegelse. I tillegg krevdes to rom for grupper på 20+. Disse tre rommene måtte ha mulighet for videoframvisning. Mindre grupperom var nødvendig i tillegg. I alt ni grupper skulle jobbe med video-opptak og andre øvelser i smågruppe. Det var av betydning at alle rommene hadde rimelig nærhet til hverandre for å få til den planlagte vekslingen mellom plenum og arbeid i grupper. Det var lagt opp til å vise en film på storskjerm. Til det trengtes et auditorium med nødvendig utstyr. Alt dette krevde nøye logistikk. Aktuelle øvelser og materiale ble kopiert til alle lærerne og satt i permer i forkant. Dagene ble detaljplanlagt, med tidspunkter for plenum og grupper (se vedlegg 1).

Deltakerne i 20-gruppene ble satt opp ut fra et ønske om god spredning med hensyn til alder, kjønn og forventet aktivitetsnivå. Lærerne ble fordelt tilfeldig på hver sin gruppe. Lærerne ønsket å stille åpne og uten forutinntatthet til studentgruppa. I det ligger et element av respekt som er viktig i planlegging og gjennomføring av alle undervisningsopplegg, men som kanskje er ekstra betydningsfullt i ferdighetstrening der den enkelte student blir utfordret på seg selv i kommunikasjons- og relasjonssammenhenger.

I planfasen ble lengden på dagene diskutert. Siden ferdighetstrening, anses som en viktig del av studiet og var etterspurt av studentene, ble det lagt en tidsramme på fire dager fra kl.09.15 til kl.15.00.

2.2. Evaluering

Studentevaluering av undervisning er viktig for å sikre studiekvalitet og trekke studentene aktivt inn som samarbeidspartnere i planlegging, gjennomføring og utvikling av studieopplegg. (Handal 1996 og Indrebø m.fl. 2001). I ettertid ser vi at det kunne vært positivt å hatt med en eller to studentrepresentanter også i selve planleggingen. I planfasen ble det imidlertid tatt hensyn til studentbehov slik andre lærere ved studiet hadde oppfattet og formidlet dem. Det ble ansett som ønskelig med kontinuerlig evaluering i dialog med studentene gjennom de fire dagene opplegget skulle vare. Dette for å ha mulighet for justering underveis. Gjensidig tilbakemelding og refleksjon skulle bidra til best mulig prosess og progresjon i opplegget. Det ble også ansett som viktig med en skriftlig sluttevaluering for at erfaringene fra dette opplegget skulle kunne brukes videre i planlegging og gjennomføring av ferdighetstrening ved studiet. Det ble laget et forslag til evalueringsskjema som ble revidert og endelig utformet fjerde dag for å sikre at temaer som kom opp som viktige underveis, ble inkludert. Det endelige evalueringsskjemaet ligger ved rapporten (vedlegg 2). Sluttevalueringen skulle også bidra til å styrke en fortsatt læringsprosess hos studentene og henlede oppmerksomhet på egen styrke og lærings- og utviklingsbehov.

2.3. Innhold

Det ble lagt vekt på kommunikasjon, samhandling og samarbeid gjennom et opplegg med en klar progresjon fra første til fjerde dag.

Stikkord for dagene ble:

- Dag 1: Bli kjent, kommunikasjon blant annet i en intervjusituasjon
- Dag 2: Bruk av video med opptak av alle. Tilbakemeldinger på kommunikasjon og relasjonelt samspill
- Dag 3: Kropp og kommunikasjon med vekt på tillit og grenser
- Dag 4: Holdninger og verdier, selvkunnskap

Flere temaer ville bli gjentatt gjennom øvelser som skulle utfordre studentene på ulike måter.

- Kommunikasjon var et hovedtema. Det skulle startes med "å bli kjent" gjennom intervjusituasjoner. Ulike spørreformer, aktiv lytting, bekreftelse skulle benyttes. Deretter en fortsettelse med avgrensning og avvisning og fokus både på verbal og nonverbal kommunikasjon.
- Relasjonelle ferdigheter ble knyttet til åpenhet og tilbakemelding. Omsorg, empati, tillit grensesetting, støtte og utfordring skulle forsøkes illustrert. Samarbeid og samhandling i møte med andre gjennom øvelser, skulle gi ulikt erfaringsmateriale, også knyttet til stigmatisering og avvisning, men i hovedsak til det positive, nære og tilstedeværende møtet.
- Utvikling av selvkunnskap: Her var det ønskelig at studentene gjennom øvelser og refleksjoner, skulle rette oppmerksomhet mot seg selv og egne holdninger, verdier og forforståelse. Det skulle brukes observasjon av relasjonelt samspill som utgangspunkt for refleksjon og alternative handlingsvalg. Det skulle fokuseres på viktigheten av å bruke seg selv som "redskap" i sosialt arbeid. Nærvær og tilstedeværelse i seg selv som et utgangspunkt for relasjonelt arbeid skulle vektlegges.

2.4 Arbeidsformer

Ferdighetstrening oppfattes som knyttet til det å gjøre erfaringer, reflektere og få tilbakemeldinger (Fagplan 2002/03). Det ble derfor lagt opp til korte tematiske innledninger, som kan kalles "tankevekkere" eller "igangsettere". Det kunne være i form av korte innledninger, billedmateriale, filmvisning m.m. Hensikten var å vekke studentenes nysgjerrighet i forhold til viktige temaer knyttet til kommunikasjon og relasjonelt arbeid. Det skulle brukes varierte øvelser som utgangspunkt for refleksjon, tilbakemelding og diskusjon både i plenum, i 20-gruppene og smågrupper. Erfaringsutveksling og refleksjon knyttet til øvelsene skulle vektlegges. Videre skulle materialet fra dette løftes og knyttes til relevant teori. Video-opptak med presentasjon og tilbakemelding skulle foregå i 20-gruppene og hadde til hensikt å gi den enkelte mulighet til å se seg selv og å få tilbakemelding på egen kommunikasjon og rolle i relasjonelt samspill.

2.5 Oppsummering av planprosessen

Ikke alle tre lærerne hadde mulighet til å delta i hele planprosessen. Det ble i ettertid ansett som uheldig. Det dreide seg først å fremst om å få nødvendig nærhet til det øvelsesmateriale som skulle brukes. I hovedsak ble planprosessen opplevd som spennende, inspirerende og til dels frustrerende (i forhold til rom/video). Samarbeidet og fordeling av oppgaver var viktig og samkjøring av lærerne i forhold til tanker om, erfaringer med og holdninger til ferdighetstrening, var nødvendig for å ha en felles plattform. Det var lærerikt å bli kjent med hverandre som lærere. Informasjonsmøte til studentene i forkant, fikk lite oppmøte. Med informasjon lagt ut på "classfronter" virket det imidlertid som om studentenes informasjonsbehov ble dekket. Vi satt med et inntrykk av at de studentene vi møtte direkte, var sentrale i kullet og at det personlige møtet med dem hadde betydning for kullets forventninger til opplegget. Det var også nyttig for den av lærerne som ikke tidligere hadde hatt kontakt med studentene, å møte noen av dem i forkant. Det ga en større trygghet i forhold til målgruppa.

3. Gjennomføring

I denne delen av rapporten presenteres opplegget dag for dag med øvelsesmateriale, begrunnelse og refleksjoner

3.1. Dag 1: Bli kjent

Start med alle studentene og lærerne. Lærerne sitter sammen på et podium og intervjuer hverandre isteden for å presentere seg selv. Hensikten med denne åpningen, var at studentene skulle bli kjent med lærerne, samtidig som lærerne skulle demonstrere ulike intervjumåter og kommunikasjonsformer. Det var ikke planlagt i detalj, men fikk en løs form der rollene skiftet slik at alle intervjuet og alle tre ble intervjuet. Det vekslet fra nærmest "forhør" til åpninger som: "fortell litt om deg selv". Parafisering, aktiv lytting, konfrontering og respekt/manglende respekt for grenser ble demonstrert. Dette ble senere tatt med til 20-gruppa for videre identifisering og refleksjon. Denne åpningen ga også en mulighet for å få fram fordommer blant annet i forhold til læreren som er fysioterapeut. Det ble spurt direkte om hun gikk rundt og studerte kroppene til folk og dannet seg oppfatninger om dem ut fra det. Det ga en mulighet til å tematisere kroppen som en mulig kilde til kunnskap i et

livsverdenfenomenologisk¹ perspektiv. Ut fra et slikt perspektiv betraktes kroppen først og fremst som levende og erfarende i verden. Det innebærer at kroppslige erfaringer og uttrykk kan være et utgangspunkt for refleksjon og forståelse. Det var viktig å signalisere til studentene fra start at fokus på kropp i denne sammenhengen først og fremst skulle handle om hvordan kroppen ikke "avslører", men gir mulighet til utvidet erfaringsgrunnlag og økt erkjennelse.

Det at lærerne fra start eksponerte seg, la et grunnlag for videre jobbing der studentene i neste omgang skulle vise seg fram og bli sett. Det positive ved at lærere bruker seg selv på denne måten i undervisningssammenheng, er understreket og utdypet av Lindbæk (2001). Det å få fram humor, ikke være selvhøytidelige, men ta arbeidet med temaene alvorlig, er gjennomgangstrekk i hennes bruk av rollespill og video med både lærere og studenter som aktører.

Etablering av 20-gruppene

Etter denne korte introduksjonen der det også ble sagt litt om opplegget og planen for uka, gikk studentene i hver sin gruppe med lærer. Identifisering av de ulike intervjuformer som var blitt demonstrert, var første forsøk på å hente opp det studentene kunne fra før om kommunikasjon og intervju. Det ble en nyttig runde med mange refleksjoner. Det å bli utspurt som om det var et forhør og der grenser ikke ble respektert, ble tematisert. Opplevelsene hos studentene viste tydelig at lærernes demonstrasjon hadde fått fram kontraster. Studentenes refleksjoner kom til uttrykk gjennom utsagn som: *"Hvordan ville det vært for meg å bli utspurt på den måten? Hvordan kan det være å være klient? Så mye mer vi fikk vite når spørsmålene var åpne!"* Som fersk sosionom, er det lett å bli bundet av et intervju skjema. Det kan lett bli forhør, selv om det ikke er intensjonen. Denne runden førte gruppa videre til å bli kjent med hverandre og presentere seg for læreren.

Bruk av prospektkort i "bli kjent" fase

Sissel Tveiten (2000) beskriver hvordan bruk av billedmateriale kan få fram andre ting i presentasjonen enn det som vanligvis kommer. Ved at studentene valgte prospektkort som de deretter assosierte til, kom det fram sider som var nye selv for studenter som trodde de kjente hverandre godt etter snart tre års studier. Metoden ble også tematisert i forhold til mulig bruk i framtidige yrkesfaglige sammenhenger. I etablering av ei 20-gruppe, fungerte metoden godt for å få alle raskt på banen. Det ble opplevd som "ufarlig". Innspillene utløste både alvor og humor og var viktige i forhold til å etablere gruppene og skape et gruppeklime som ga tilstrekkelig trygghet for læring og utvikling. I ferdighetstrening er dette et viktig poeng. Dersom studentene skal kunne lære både av egen og andres eksponering, kreves trygghet nok til at læring blir mulig. Hvis utrygghet blir dominerende i læringssituasjoner, hemmes læringsmulighetene og følelsen av utrygghet tar alt fokus (Hutt, Scott og King 1983). Det er nødvendig med en balanse mellom trygghet og utfordring som er "passe" stor. Det sier seg selv at i ei gruppe på over 60 studenter, er variasjonene store og det må også tas individuelle hensyn. Det viktig å understreke at hver enkelt student har et ansvar for seg selv og for de andre. Oppfordring til deltakelse i øvelser er ikke tvang. Det er viktig å kjenne på egne grenser og være tydelig på disse.

---

¹ Livsverdenfenomenologi legger til grunn et ikke reduksjonistisk og et integrerende syn på kropp – sjel, liv – verden, objekt – subjekt, fysisk – psykisk osv. Dette utgangspunktet er grunnlaget for bestemte metodologiske valg i bestrebelsen på å forstå en kompleks og menneskelig virkelighet i dens ulike former. Denne forskningsinnretningen har vist seg fruktbar i bl.a. helsefaglig forskning (Heiberg/Engelsrud 2004).

Intervjuøvelse

Etter denne runden fikk studentene i oppgave å intervju hverandre i forhold til hvordan de oppfattet yrkesrolla og hva de tenke videre i forhold til framtidig jobb som sosionom. Deretter byttet de roller før de metakommuniserte i forhold til den kommunikasjonen som hadde funnet sted. Det kunne være knyttet til posisjoner, humor, nikking, speiling, åpne og lukkede spørsmål. Tanken bak denne oppgaven var å hente fram mer av det studentene kunne teoretisk om kommunikasjon og knytte det til egen erfaring ”her og nå” med påfølgende tilbakemelding fra medstudent. Det å jobbe sammen to og to på denne måten er vanligvis tryggere enn å bli sett og kommentert fra flere. Øvelsene skulle fungere som en forberedelse på større utfordringer i senere øvelser. Lærerne gikk rundt og fanget opp materiale fra studentsamtalene og knyttet teori til øvelsen. Aktiv lytting, speiling, spørreformer, makt, det å følge og det å lede, ble aktuelle temaer.

Bruk av soloppgave for å få fram treningsbehov

Pedagogisk sol er en mulighet til å hente opp kunnskap gjennom bruk av ufullstendige setninger. Figuren appellerer til hjernen på en annen måte og utfordrer til å finne flere muligheter enn bare å sette momenter punktvis under hverandre (Tveiten 2000). Setningen: ”*For å bli en god sosionom trenger jeg å øve på følgende ferdigheter...*” ble brukt med mange stråler, først individuell utfylling og deretter deling i grupper på tre. De ferdigheter studentene var opptatt av var:

- Kommunikasjon
- Empati
- Bevissthet om egne holdninger
- Ydmykhet
- Evne til refleksjon
- Kjenne egne grenser
- Være positiv
- Samarbeidsevne
- Kunnskap om fag og samfunn

Oppsummering i 20-gruppene ga mange refleksjoner knyttet til framtidig yrkesrolle. Da vi prøvde å føre dette videre inn i plenum, var temaet oppbrukt og vi gikk derfor raskt videre.

Bruk av sosiometrisk kartlegging

Sosiometrisk kartlegging har røtter til 1930 da Jacob Moreno utviklet metoden til kartlegging av strukturer i grupper og samfunn. Metoden benyttes i dag ulikt avhengig av formålet med kartleggingen.

Øvelsen ble benyttet først og fremst for at studentene skulle få erfaring med hvordan det oppleves å bli kategorisert på basis av det som kan oppfattes som irrelevante kriterier bestemt av en utenforstående og videre: *Hvordan oppleves det å stå utenfor kategorier og hvordan det er å komme i gruppe med de man vanligvis ikke assosierer seg med?* Refleksjoner knyttet til dette antas å være av verdi for studentens arbeid med klienter/brukere.

Oppgaven ble introdusert som en form for ”bli kjent med andre og deg selv” øvelse.

Stol og bord ble ryddet til side og alle studentene ble bedt om å stille seg på rad og rekke langs den ene langveggen. Gruppeleder/utroper stilte seg ved motsatt langvegg stående på en stol. Når ulike kriterier ble ropt ut, tok de kriteriet stemte for, to skritt fram og dannet ei gruppe på gulvet. Når nye kriterier ble ropt opp, dannet det seg nye grupper. Her er

eksempler på de kriteriene som ble brukt i denne sammenhengen. Dette er forslag. Som det framgår er det stor spredning på hvor ”følsomme” kriteriene er. Det er antagelig lettere å plassere seg nøytralt i ei gruppe ”grønnøyde” enn å ta stilling til om barndommen var god.

1. barn av skilte foreldre
2. over 40
3. grønnøyd
4. røykere
5. medlem av statskirken
6. eldst i søskenflokk
7. gift/samboere
8. god/lykkelig oppvekst/barndom
9. karakter på forrige eksamen på bedre enn laud (2.5)
10. elsket
11. på attføring

Etter endt utrop ble alle bedt om å sette seg og danne en ring. Utroperen kom ned fra sin høye stol og hele gruppa sammen med lærerne snakket om opplevelser knyttet til øvelsen. (Her kan ordet være fritt eller det kan bes om korte kommentarer etter tur i sirkelen.) Spørsmål som ble brukt var: *Hva opplevde dere, hvordan kjentes det, hva tenker du om det? Har vi lært noe? Hva kan vi eventuelt lære ut fra erfaringer gjort i denne øvelsen?*

Øvelsen fungerte godt. Læreren som instruerte hadde varierte kategorier og god oversikt fra sin høye stol. Refleksjonsrunden i sirkel ble innholdsrik og viste hvordan øvelsene hadde satt i gang refleksjoner hos studentene, knyttet til kategorisering og stigmatisering. Det å vedkjenne seg å tilhøre ei bestemt gruppe, var ikke alltid enkelt. Dessuten kom det fram sterke reaksjoner knyttet til enkelte kategorier. Det gjaldt blant annet opplevelser knyttet til barndommen. Det ble for unyansert. De fleste har både positive og negative barndomsopplevelser. Spørsmål ble også stilt i forhold til hvilken betydning det skulle ha videre for om man plasserte seg i den ene eller den andre kategorien. Hva er viktig med det? Dette ble trukket videre til bås plassering av klienter. Hvor interessant og nyttig er ”diagnostisering”? Hvilke begrensninger og ”skylapper” kan det bidra til hos sosialarbeideren? Slik fungerte øvelsen som en innfallsvinkel til viktige etiske refleksjoner. Å kjenne det på kroppen gjennom en slik øvelse, mener vi gjør at studentene får en ny dimensjon til temaene. Det blir ikke bare snakket om, men erfart kroppslig og følelsesmessig. Det er kjent at følelser betyr mye for vår hukommelse (Dreyden og Vos 1995). Det er vår overbevisning at erfaringslæring på denne måten bidrar til å rotfeste viktige temaer i den enkelte student og gjør at kunnskapen blir deres egen.

Erfaringer knyttet til bevegelse og berøring

Kommunikative ferdigheter ansees som viktig for helse- og sosialarbeidere i relasjonelle møter. Det understrekes både av litteraturen (Kompendium 2002) og av studentene i denne gruppa. I litteratur om kommunikasjon skrives det at mellom 70 og 90 % av vår kommunikasjon er nonverbal. På tross av dette er det lite fokus på kropp og kommunikasjon i oppøving av kommunikative ferdigheter i studiesammenheng. Vi ønsket å bruke kroppslig erfaring som et læringsredskap videre i forhold til kommunikasjon og relasjonsarbeid. Anne Riiser Svendsen (2002) har fordypet seg i de pedagogiske prinsipper ved bruk av kroppslig erfaring og refleksjon i utdanning for fysioterapeuter. Hun understreker at forståelse for kroppens involvering i kommunikasjon er sentral for å utvikle relasjonell kompetanse.

Utvikling av profesjonell kompetanse hos sosialarbeidere med kommunikative og relasjonelle ferdigheter, kan ta utgangspunkt i studentenes egne kroppslige erfaringer og uttrykk. Det ble benyttet flere øvelser i vårt opplegg som gjorde dette mulig.

Første dag ble avsluttet med to av disse øvelsene der hensikten var at studentene skulle jobbe med kontakt, kommunikasjon og innlevelse. Dette er øvelser som er kjent fra psykiatrisk og psykosomatisk fysioterapi. De kan også brukes i pedagogiske sammenhenger for å illustrere og konkretisere viktige elementer knyttet til kommunikasjon og samhandling. Her følger en beskrivelse av øvelsene med utdyping av hensikt og refleksjoner knyttet til erfaringene som ble gjort.

Hender mot hender, kontakt og bevegelse

Instruksjon: *Dann par og stå med ansiktet mot hverandre, åpne håndflater møtes, øynene lukkes, stå med føttene på samme sted og beveg armene (bevegelsen kan også involvere større deler av kroppen) uten at håndflatene forlater hverandre. Legg merke til hvem som styrer og om dere kan veksle på å styre. Læreren følger med og avbryter etter ca. 2 min. Deretter snakker de to med hverandre om sine erfaringer. Hvem var sterk? Hvem ga seg? Var det dialog eller monolog? Deretter byttes partner og det samme gjentas. Øvelsen kan med fordel gjentas flere ganger for å få utvidet refleksjonsgrunnlaget. Hensikten med å bytte partnere er at deltakerne skal få erfaring med hvordan det er å møte forskjellig mennesker gjennom berøring.² Etter øvelsen og bytter, samlet alle seg i sirkel og det ble utvekslet erfaringer i fellesskap. Studentene var forundret over hvor forskjellig det var å gjøre øvelsen ut fra hvem man møtte. Noen ga god kontakt og var tydelige i sine ønsker, mens andre holdt seg tilbake og var forsiktige med signaler. Det var stor variasjon i bevegelsenes omfang og tempo. Dette ble knyttet videre til kommunikasjon generelt. Hvem tar føringa, hvem har makt? Også opplevelsen av avmakt og tilkortkommenhet ble kommentert og trukket videre til klientsamtaler og samarbeidssituasjoner forøvrig. Studentene ble opptatt av hvordan øvelsen også bidro til at de ble kjent med hverandre på en ny måte. Berøring som tema ble løftet opp og diskutert både som kontaktskapende middel og maktmiddel. Det å holde øynene lukket i øvelsen, gjør at berøringsaspektet blir tydeligere. Samtidig gir lukkede øyne en form for beskyttelse i denne øvelsessituasjonen. For de fleste blir det for nært og sterkt å stå så tett opp til et annet menneske med direkte øyekontakt. Øyekontakten vil dessuten ta oppmerksomhet fra tilstedeværelse i hendene og den kommunikasjon som foregår imellom hender.*

”Blindgang”

To og to går sammen. Den ene skal være ”blind” og den andre skal føre. Alle beveger seg i rommet. Etter ca. tre minutter bytter parene roller. Instruktøren følger med på det som skjer gjennom å observere og bevege seg i rommet. Ved første gjennomkjøring ble det ikke lagt føringer for ledsagerrollen. Det resulterer i høyt støynivå og mye latter. Ved andre gangs gjennomkjøring ble det i instruksjonen lagt vekt på at ledsager skulle være vår på den ”blindes” behov. Innlevelse og empati ble tematisert i erfaringsutvekslingen. Det førte til at øvelsen ble en helt annen med dette fokus. Studentene var konsentrerte. Det var lavt lydnivå i rommet. Øvelsen ble noe mer enn en ”lek”. Erfaringer med ulike førere, ga den enkelte opplevelser knyttet til trygghet, tillit, usikkerhet og manglende tillit. Det å føre forskjellige ga innsikt i hvordan det kan være lett i noen tilfelle å fange opp den andres behov, vanskelig i andre. Disse erfaringene ble ført videre til møter i profesjonell sammenheng. Hvordan vi i

---

² Denne øvelsen kan også brukes med halve gruppa om gangen og med den andre halvparten som observatører. Det ble ikke gjort i denne sammenhengen, men gir en ny dimensjon til øvelsen der ulikheter i kommunikasjonsmønstre, blir demonstrert og lar seg lett observere.

relasjonelle møter, kan oppleve tydeligere hvem vi selv er og hvordan vi gjensidig er medskapende for hverandre og relasjonen. Anerkjennelse, selvrefleksivitet og avgrensning er viktige begreper i dialektisk relasjonsforståelse som kan trekkes inn og utdypes i tilknytning til øvelsen (Løvlie Schibbye 2002).

3.2. Dag 2: Bruk av video

Etter mye forarbeid og innsats fra mange, var ni kameraer med nødvendig utstyr klargjort til opptak. Hver av 20-gruppene var delt i tre smågrupper med hvert sitt grupperom for opptak. Video som hjelpemiddel i ferdighetstrening brukes på ulike måter (Lindbæk 2001). I dette opplegget var ønsket at alle studentene skulle få mulighet til å se seg selv i samtale med en medstudent. Deretter skulle de få tilbakemelding fra medstudenter og lærer på egen kommunikasjonsmåte og rolle i relasjonen. Det ble understreket at hensikten var å illustrere, ikke prestere. Fra tidligere bruk av video i videreutdanningssammenheng ble følgende "videotrøst" presentert innledningsvis:

- Video er ikke "sannheten", men et godt hjelpemiddel til å lære mer
- En mister mye av de følelsesmessige aspektene
- Alle lærer av at jeg viser fram mitt
- Det kan være skummelt å se/høre seg selv, men "alle er i samme båt"
- Alle har et ansvar for å ta vare på både seg selv og de andre
- Tilbakemeldinger skal være konkrete
- Tilbakemeldingene skal være en hjelp for videre arbeid og læring

Dette skulle legge noen føringer for det videre arbeidet både i smågruppene og etter hvert i 20-gruppene.

Vi ønsket å legge opp til at samtalen som skulle tapes, skulle være mest mulig realistisk. Det ble tatt utgangspunkt i stillingsannonser for sosialarbeidere som var hentet fra danske fagtidsskrifter. Studentene var på slutten av studiet og var reelle jobbsøkere. Øvelsen ble beskrevet slik for studentene:

Videoøvelse

Gå sammen to og to (evt. tre). (Grupper på til sammen seks med tre par er ideelt).

Det tas utgangspunkt i tre utdelte stillingsannonser. Det foregår en samtale mellom to studenter med utgangspunkt i disse.

Situasjon:

Som forberedelse til en søknad og et eventuelt intervju setter to seg sammen.

Den ene er potensielle søker og skal gjennom en samtale med en medstudent forberede seg ved å analysere stillingsteksten, begrunne sin interesse for stillingen, beskrive egen relevant kunnskap, ferdigheter, erfaring og kompetanse.

Medstudenten skal gjennom samtalen støtte og veilede den potensielle søkeren.

Samtalen varer i fem minutter og filmes.

Øvelsen gjentas inntil alle par har fått prøvd seg og filmet samtalen. Filmsnuttene vises i

20-gruppa. Det gis tilbakemelding fra et annet par i 20-gruppa. Deretter får de to som videoopptaket viste, komme med sine kommentarer før det åpnes for plenumskommentarer. Hvert par får totalt ca. 15 minuttet til presentasjon og tilbakemelding.

Tilbakemelding skal være konkret i forhold til ferdigheter som kan identifiseres hos henholdsvis veileder og søker og samspillet mellom dem. Som eksempler kan nevnes:

- Veileder: aktiv lytting, støtte, utfordring, bruk av ulike spørreformer
- Søker: presentasjon, tydelighet/ ”jeg”-språk, evne til å markedsføre seg selv, refleksjonsnivå i forhold til stillingsannonsen og egen kompetanse
- Rolle i relasjonen: Grad av kontakt/samspill, engasjement/aktivitet, kroppsspråk, speiling

Grunnen til at de danske annonsene ble valgt, er at de i stor grad stiller forventninger til søkerne som går direkte på personlige egenskaper. Det forestilte vi oss ville utfordre studentene til refleksjon rundt egne kvalifikasjoner på en realistisk måte. Eksempler på forventninger i stillingsannonsene presenteres her:

Eks. 1: Av medarbeider til Sosialpsykiatrisk botilbud forventes det at du er:

- Innstilt på å skulle ivareta en del pleieoppgaver
- Romslig og fleksibel
- Psykisk og fysisk robust
- Lojal
- Diskret, empatisk og respektfull i din omgang med andre mennesker
- Innstilt på å arbeide målrettet med brukerinnflytelse
- I besittelse av godt humør

Eks. 2: Av medarbeider til utviklingsprosjekt for unge søkes en person som:

- Er robust og brenner for arbeidet med de unge og deres familier
- Har mot til å involvere seg, men samtidig respekterer de unges rett til selv å velge
- Kan være tydelig og ærlig i kommunikasjon med de unge og deres familier

Eks. 3: Av medarbeider til beboerrådgivning søkes en som:

- Er stabil i arbeidsforhold
- Har innføling og respekt i forhold til sine medmennesker
- Har et avklart forhold til mennesker med sinnslidelser
- Er fleksibel med hensyn til arbeidstider
- Er uhøytidelig og har humoristisk sans

Studentene skulle være seg selv og jobbe med et aktuelt tema for seg. De skulle velge den av annonsene som var mest interessant for seg og argumenterer for at stillingen passet godt for egne kvalifikasjoner. Dette kunne sette begrensninger for enkelte i forhold til hvor realistisk jobbønsket var, men opplegget fungerte bra. Alle jobbet ivrig, var aktive og engasjerte. Alle fikk prøvd seg både som jobbsøker og veileder. I denne forbindelsen ble det sagt lite om veilederrollen. Den kunne det med fordel vært jobbet mer med, men det ville krevd mer tid til rådighet.

Tilbakemelding i 20-gruppene med lærer

Det var viktig med visse retningslinjer for hvordan tilbakemelding skulle foregå. I innledningen på dagen var det lagt føringer som gjorde at tilbakemeldingene ble konkrete og omsorgsfulle. Hensikten var læring. Selve tilbakemeldingsrunden ble en trening i

kommunikasjon og relasjonelt samspill i gruppa. Språkbruk, fyllord og tydelighet ble illustrert og kommentert. Samhandling, dialog, speiling, åpne spørsmål, oppsummeringer, utfordring og støtte ble identifisert og førte til videre refleksjoner i gruppene.

Det at et annet par fikk i oppdrag å gi tilbakemelding først, for så å åpne for resten, ga en ekstra dimensjon. Resten av gruppa ble observatører til medstudenters tilbakemelding. Kvaliteten på tilbakemeldingene økte ettersom studentene fikk erfare ulike måter å gi tilbakemelding på. Konkretiseringen ble tydeligere og bruk av ”jeg” språk gjennomgående. De opplevde at det var stor forskjell på å høre at ”du er så flink” i forhold til ”jeg opplevde deg som tydelig og støttende da du sa...” Metakommunikasjon ble viktig i 20-gruppa og det var lærernes ansvar å ivareta denne.

Oppsummering etter to dager

Det er et krevende arbeid å samkjøre ei lærergruppe for denne typen opplegg. Hver dag ble avsluttet med at lærerne møttes og utvekslet erfaringer. Etter videodagen, var alle slitne, men lettet over at det hadde fungert bra. Det kom fram at gruppene var opptatt av litt ulike ting. Vi fant det derfor riktig å frigjøre oss fra den strenge felles strukturen i det som foregikk i 20-gruppene. I det videre opplegget, ble det tatt utgangspunkt i de punktene som kom fram i *soløvelsen* (s.9) og behovet gruppene hadde i forhold til de ferdigheter som nevnes der. Som lærere, merket vi at vi hadde behov for å jobbe videre med det som var i gruppene og ikke være låst av felles øvelser. Samtidig skulle vi ivareta et felles tematisk innhold.

3.3. Dag 3: Kropp og kommunikasjon

I opplegget la vi vekt på læring gjennom kroppslig erfaring i forhold til kommunikative og relasjonelle ferdigheter. I denne sammenhengen ble det vist en film av Jon Roar Bjørkvold (Visions 1995): *”Når øyeblikket synger – med Afrika som speil”*. Det er en film som handler om tilstedeværelse, nærvær og ”strengen som dirrer” i deg når du virkelig opplever at du lever og er tilstede i eget liv. Den viser kontraster mellom kulturer i forhold til betydningen av bevegelse og rytme for å fungere i hverdagen. Den illustrerer og poengterer hvordan vi i vest-europeisk kultur kan fryses ut av våre egne liv, hvis vi mister vår egen rytme og kontakten med egen pust. Det å kjenne etter og registrere egen kroppslig tilstedeværelse handler om å kunne være tilstede i seg selv, noe som også gjør det mulig å kunne være tilstede for den andre. Trening for å oppnå noe av dette kan ta utgangspunkt i registrering av pust og tyngde i kroppen. Hovedpoenget med kroppslig fokus er at kroppen kan hjelpe deg til å forstå deg selv, ikke avslører deg i forhold til andre. Det betinger en fenomenologisk kroppsforståelse der kroppen først og fremst anses som levende og erfarende i verden. Den gis gyldighet som kunnskapskilde (Aubert 2001).

Studentene fulgte med og ble engasjert av filmen. I refleksjonsrunden ble det understreket at det er viktig å ta egne kroppslige reaksjoner og uttrykk på alvor. *Kroppen vet før hodet*. Vi kjenner det i kroppen først, tankene kommer etterpå. Det betinger at en kjenner etter og vier kroppen oppmerksomhet (Aubert 2001,1997).

Persepsjon, sansning

I helse- og sosialarbeid tar den profesjonelle utgangspunkt i sin virkelighetsforståelse og sine observasjoner i forhold til handlingsvalg i vid forstand (inkludert bruk av språk). Vi ønsket å sette fokus på og problematisere bruk av sansene i forhold til observasjon, tolkning og mening. Utgangspunktet var Tor Nørretranders (1999) og hans illustrasjon av gapet mellom sansning og bevissthet. Vår persepsjon velger ut fra tidligere erfaring og velger i forhold til hva som gir mening. Noe blir figur og noe bakgrunn. Hvilke briller vi har på, bestemmer hva

vi ser og legger vekt på i en situasjon. Hensikten med dette opplegget var å hente fram og øke bevissthet hos studentene i forhold til betydningen av egen forforståelse i relasjonelle møter. Førsteintrykket er sterkt og egne fordommer kan være nyttige å identifisere.

Øvelser knyttet til kropp og kommunikasjon med tema: Tillit og egne grenser

Det er tidligere presentert to øvelser som også berører disse temaene (s.11), men her er tematikken tydeligere og utfordringene vanligvis større.

- *Falløvelse 1:* Tre sammen, en står i midten med en foran og en bak seg. Han/hun kan lukke øynene hvis det kjennes greit. Han/hun lar seg falle fram og tilbake i tillit til å bli tatt godt imot. Mottakerne skal være tilstede og inngi trygghet. Grensene og fallhøyden bestemmes av grad av tillit/trygghet. Det byttes slik at alle får prøve alle posisjoner. Det er forskjell på å motta foran og bak. Registrer dine egne reaksjoner. Refleksjon i gruppene. I gjennomføringa av denne øvelsen var det en student som ikke ville la seg falle. Klare grenser ble demonstrert og akseptert. Press er fortsatt ikke tvang. Dette førte til spennende og gode refleksjoner i gruppa knyttet til tillit.
- *Falløvelse 2:* Seks studenter står i en sirkel med en student i midten. Den som står i midten lukker øynene og lar seg falle/bevege mellom studentene i sirkel. Øvelsen gir større utfordring enn den forrige, og den som står i midten, stiller frivillig. Antall grupper kan bestemmes av antall frivillige. Resten av studentene er observatører til det som skjer. Utvelgelsen skjer ved at de som ønsker seg ekstra utfordring, blir bedt om å komme fram. I vår gjennomføring var fem raskt framme og fikk seks medstudenter rundt seg. Resten av gruppa ble bedt om å observere. Det skulle fokuseres på evne, vilje til å la seg falle (slippe kontroll, ha tillit) og håndtering og samarbeid i gruppa. Deretter refleksjon både i den enkelte gruppe, blant observatørene og i plenum. Betydningen av nærhet og avstand i øvelsen ble tematisert sammen med berøring og håndtering som en mulig del av sosialt arbeid.
- *Egen og den andres grense:* Øvelsen ble først demonstrert av to lærere. Lærerne står med god avstand mellom seg på gulvet med ansiktene vendt mot hverandre. Den ene beveger seg mot den andre (som står stille) uten å snakke og stopper når avstanden mellom de to oppleves som ”passe”. Den andre får deretter valget mellom å bli stående, trekke seg tilbake eller gå fram. Dette er en øvelse som utfordrer varhet i forhold til egne og den andres grenser. Observasjon av blick, kropp og egne følelser er viktig. Studentene deles deretter i to grupper. Den ene halvparten er observatører, mens de andre stiller seg på to rekker med god avstand og ansiktene vendt mot hverandre i par. Den ene rekka går mot den andre på samme måte som beskrevet i demonstrasjonen. Deretter skiftes plass og den andre rekka går imot. Deretter byttes rekkefølge internt i rekkene slik at alle får prøve å skulle møte to forskjellige og bli møtt av to forskjellige personer. Deretter bytter de aktive og observatørene roller og øvelsen gjentas. Underveis foregår refleksjon mellom parene og mellom observatørene. Dette er en øvelse der grenser mellom mennesker blir konkretisert. Respekt og varhet i møtet understrekes, samt friheten til å velge. Det er viktig å måtte forholde seg til ulike grenser både hos seg selv og andre i forhold til hvem en møter. Øvelsen kan brukes til å jobbe med å sette egne grenser. Møte med ”grenseløse” mennesker ble tematisert. Opplevelsen av at egne grenser varierer etter hvem du møter, førte til drøfting knyttet til makt og avmakt mellom hjelper og bruker.

Kommunikasjonsøvelser

Det ble brukt forskjellige kommunikasjonsøvelser underveis. Her er noen eksempler.

- *Øvelse i aktiv lytting.* Grupper på tre: Fordel roller: A er forteller og skal fortelle noe som opptar og interesserer vedkommende nå. B er lytter og C er observatør. Bytte av roller etter to minutter. Alle i alle roller. Deretter erfaringsutveksling mellom gruppemedlemmene og oppsummering med lærer i 20-gruppa. Dette er en øvelse som aktiverer ulike ting. Det blir ikke sagt noe om hvor lenge en skal holde på. Det er det bare lærer som vet. Det blir heller ikke sagt noe om at det blir rollebytte. Dette medfører ofte usikkerhet hos den som skal fortelle i forhold til hvor lenge en skal holde på. Rollene til lytter og observatør er ikke definert, og det overlates til den enkelte hvordan rollen forstås og utformes. Når rollebytte skjer, blir det ofte til at den som da er igjen, begynner å forberede seg til det å bli forteller. I stedet for å følge med, begynner hun å tenke på hva hun i sin tur skal fortelle. Det medfører manglende konsentrasjon og tilstedeværelse enten det er i rollen som observatør eller lytter. Øvelsen setter fokus på de ulike rollene og ulike måter å kommunisere på. Aktiv lytting, parafrasering, spørsmålstilling, aktivitet og samspill illustreres og tematiseres i etterkant.
- *Manglende oppmerksomhet.* Dele klassen i to: Danne par. Bestem hvem som er A og B. B-gjengen går på gangen med lærer og får følgende instruksjon: "Dere skal nå finne noe dere har lyst til å fortelle til partneren deres, noe som opptar og interesserer dere. Vent på gangen til jeg henter dere". Læreren går deretter inn i klasserommet og gir følgende instruksjon til A-gjengen: "Nå kommer snart partneren deres inn og skal fortelle dere noe. Det dere skal gjøre nå er å finne noe dere kan tenke på. Dette skal dere fortsette å tenke på når B kommer inn for å fortelle dere noe. Øvelsen vil ikke vare mer enn ett minutt". Deretter hentes B-gjengen, setter seg hos sin partner og begynner å fortelle. Lærer følger godt med og bryter raskt (ca. ett minutt) når lydnivå synker... Deretter knekkes "koden" slik at alle får vite alt. Erfaringsutveksling i parene. Etterlesning av lærer i forhold til tilstedeværelse i kommunikasjon. Hvordan er det ikke å bli hørt/sett? Det trenger ikke ligge vond vilje bak, men du kan bare være opptatt av noe annet. Det virker sterkt i seg selv. Hvordan det oppleves det å skulle tenke på noe annet når noen vil fortelle deg noe? "Ubehaglig!" Dette ble knyttet videre til rollen som sosialarbeider i møte med klienter. Manglende tilstedeværelse kan oppleves sterkt i en relasjon preget av ulikhet med hensyn til makt og sårbarhet. Krenkelser kan forekomme uten at den profesjonelle oppfatter det.
- *Skille mellom observasjon, tolkning og mening.* Parøvelse. Eksempel: "Jeg ser at du har på deg en rød genser (observasjon), jeg forestiller meg at du synes du kler rødt (tolkning), og det gjør meg i godt humør(mening)". Denne øvelsen bidrar til bevisstgjøring i forhold til det å kunne skille mellom hva som sanses og kan beskrives. Hva er en rimelig tolkning ut fra beskrivelsen og ligger det noen nærliggende holdninger eller verdier knyttet til tolkningen? Hva synes du om det du ser og oppfatter/forstår?
- *Videotriggere som utgangspunkt for rollespill.* Det finnes mye videomateriale som viser relasjonelt samspill. Det gjør det mulig å se en situasjon på TV, reflektere og diskutere og spille alternativer. Det å ta imot en klient var i fokus for oss. Her brukte vi et materialet laget for studiet Mester i 1.linje, Høgskolen i Hedmark, avd. Rena. Manus er skrevet av Anne-Marie Aubert (2002) og viser tre ulike roller kalt: Opprydder, rådgiver og betjent. Studentene fikk i oppgave å observere kommunikasjon og relasjonelt samspill. De fikk

observasjonsoppgaver knyttet til kroppsspråk, verbalspråk, posisjoner og aktivitet. Ulike mønstre ble identifisert og kommentert. Deretter kom forslag til alternative framgangsmåter. Det kom mange gode forslag til hvordan situasjonene kunne løses annerledes, men det var i praktisk gjennomføring i rollespill det viste seg om strategiene førte til endring i dialogene. Dette var en øvelse som igjen medførte refleksjoner knyttet til klient og behandlerrollen.

3.4. Dag 4: Holdninger og verdier

Betydningen av egne holdninger og verdier var tema på siste dag. Vi ønsket å legge vekt på sosialarbeideren som i arbeidet med klientene bruker seg selv som redskap. Som en konsekvens av dette, blir arbeid med bevisstgjøring av egne holdninger og verdier viktig. Vi ønsket at studentene skulle få anledning til å bli kjent med egen forforståelse og fordommer. Til dette brukte vi øvelser knyttet til billedmateriale, rangering i forhold til status og to videosnutter.

Øvelser knyttet til bildemateriale

Denne øvelsen ble brukt som en innledning til dagens tema: Holdninger og verdier. Den ble gjennomført i plenum med alle lærerne tilsted og er hentet fra Lone Barsøe (1991 s. 80-82). Hensikten med øvelsen er å hente opp egen forforståelse og fordommer.

”Kroppens skavanker – og kjærligheten”

På denne og neste side ser I fire nøgenbilleder af personer med handicap. Se godt på billederne.

Gruppespørsmål:

1: Fortæl hinanden åbent og ærlig, hva I føler - særligt, når I forestiller jer disse mennesker have et kærligheds- og sexliv.

2: Hva er baggrunnen for jeres følelser.” (s. 80)

Studentene summet sammen to eller tre. Etterlesning av lærer i forhold til holdninger og verdier. Hva ble dere opptatt av, var det lett å være åpen og ærlig på dette? I forkant har lærer gått rundt og hørt på summingen og bruker det som er fanget opp uten å fokusere på enkeltpersoner. Dette fungerte godt i stor gruppe som en innledning til det videre arbeidet i 20-gruppene.

Deretter fortsatt øvelsen i plenum med følgende:

”Ideal og virkelighet.

Spørsmål til dig

Hvordan ser dit ideal af en mand/kvinde, dreng/pige ut?

Hvordan ser din kæreste, eller den du godt kan lide/er forelsket i ut?

Er der forskjel på ideal og virkelighed? Hvilken? Hvorfor? Hvorfor ikke?” (s. 82)

Summing mellom studentene igjen og etterlesning fra lærer knyttet til øvelsen og reaksjoner på den.

Øvelser knyttet til rangering og status

De følgende øvelsene ble brukt i 20-gruppene. Hensikten var å bevisstgjøre studentene på hvor lett det er å sette folk i bås. Rekkefølgen av de to øvelsene har betydning. En av lærerne snudde rekkefølgen og fikk helt andre reaksjoner i studentgruppa. Med *status 1* presentert først, gikk studentene straks i gang med oppgaven. De fleste hadde ingen motforestillinger i forhold til å rangere yrkesgrupper i forhold til status. Det var også en stor grad av enighet om høy og lavstatusyrker og statusbegrepet ble tematisert og utdypet. Da så *status 2* ble presentert, gikk ikke arbeidet like lett. Flere begynte å protestere og fant oppgaven både provoserende og meningsløs. Diskusjonen gikk på egne holdninger og verdier knyttet til ulike klientgrupper.

I den gruppa der rekkefølgen ble snudd, var studentene lite villige til å gå løs på *status 1*, men når det kom til yrkesgruppen var de likevel villige til å rangere disse. Hvordan denne forskjellen i rekkefølge og ulike reaksjoner skal forstås, var gjenstand for refleksjon blant lærerne i ettertid. Begrepet ”status” ble tatt opp etter øvelsen. Når det gjaldt rangere av yrkesgrupper var det lettere å definere status ut fra kriterier som avlønning, makt og ideer knyttet til prestige. Når det gjaldt brukergrupper, ble det straks vanskelig. Her kom holdninger og verdier klarere til uttrykk. Studentgruppene som hadde rangert yrkesgrupper først var likevel villige til å bruke samme metodikken i rangering av brukergrupper. Protestene mot slik rangering var større hos gruppa som ble presentert for brukergruppene først. Vi tolker det dit hen at provokasjonen ved å skulle rangere brukergrupper i forhold til status, var adskillig sterkere enn å skulle gjøre det samme i forhold til yrkesgrupper. Vi tenker også at det var interessant hvordan studentene uavhengig av rekkefølge, var villige til å rangere yrkesgrupper. I begge øvelsene blir egen forforståelse og egne fordommer aktivert.

Her følger oversikt over kategoriene i de to øvelsene:

Status 1

Prøv å plasser disse etter den status du mener de har –
gi poeng fra 1 – 10 og la 10 representere høyest status og 1 lavest.

- Hjelpepleier
- Sykepleier
- Lege
- Geriatrisk sykepleier
- Kirurg
- Sosialsjef
- Hjemmehjelp
- Ergoterapeut
- Klient
- Logoped
- Spesialpedagog
- Familieterapeut
- Psykiater
- Vernepleier
- Barnevernspedagog
- Pasient
- Sosialkurator
- Rådgiver

Status 2

Prøv å plasser disse gruppene etter den status du mener de har:
(gi poeng fra 1 – 10 og la 10 presentere høyest status og 1 lavest)

- Uteliggere
- Kriminelle
- Alkoholikere
- Aldershjemsbeboere
- Hjemmehjelpsmottakere
- Narkomane
- Prostituerte
- Sosialhjelpsmottakere
- Klienter ved familierådgivningskontor
- Pasienter
- Barnevernsklinter
- Døende
- Flyktninger
- Senil demente
- Pasienter på kirurgisk avdeling
- Fødende – innlagt på barselavdeling
- Abortsøkende
- Arbeidsledige
- Asylsøkere

4. Evaluering

Evalueringsskjema var forberedt og hadde funnet sin endelige form i løpet av uka. Viktigheten av evaluering for senere studenter og egen læring ble poengtert. Vi avsluttet evalueringa i plenum med at lærerne ga tilbakemelding til studentene: *”Dere har jobbet bra, vært flinke til å dele med hverandre og gi tilbakemeldinger til hverandre konkret og omsorgsfullt, litt ujevnt fram møte, positiv opplevelse for oss.”* To studenter fra hver 20-gruppe hadde forberedt seg på å si noe fra hver sin gruppe. Dette fungerte bra på den måten at alle gruppene ble hørt. De forberedte innspillene i plenum tok utgangspunkt i tidligere muntlig evaluering gruppevis. Det ble deretter åpnet for kommentarer fra flere. Mange var aktive og engasjerte.

Denne delen av rapporten bygger på studentenes sluttevaluering og lærernes refleksjoner etter fullført opplegg. I framstillingen er det hovedtrekk og interessante avvik som presenteres med korte kommentarer. Det er delvis overlappning i svar på ulike spørsmål, men vi har valgt å la dem stå slik for å understreke det som ble gjentatt ut fra en forståelse av at det er viktige poenger.

4.1. Studentenes tilbakemeldinger

Hvordan var det å bruke video i ferdighetstrening slik vi gjorde det med opptak og tilbakemeldinger?

- *Det var både gøy, interessant og utfordrende. Det var en ok. måte å øve på.*
- *Kjempebra, blir mer oppmerksom på ting en gjør, skaper refleksjon. Mer av dette!*
- *Kjempebra, lærte mye av å se oss på film. Ble klar over ting jeg ikke var bevisst.*
- *Topp! Her får man virkelig prøvd seg.*
- *Veldig lærerikt. Jeg håper dere bruker mer av dette til andre kull gjennom hele studiet.*

- *Denne gangen var det bra. Vi hadde en realistisk konkret situasjon å forholde oss til. Det gjorde det mer aktuelt og spennende. Lærte faktisk en del!*
- *Fin erfaring som kan brukes til senere jobbing.*
- *Kjempelærerrikt. Skummelt med tanken, men lærte utrolig mye av det. Bra å se opptakene til hele gruppa. Fikk mange gode tips.*
- *Veldig bra, særlig at vi så gjennom i 20-gruppen og kommenterte der.*
- *Har ingen hensikt for meg, fordi jeg ikke klarer å gjennomføre en samtale på en realistisk måte foran et kamera.*
- *Rart, uvant med video, blir kunstig.*

Kommentar: Det store flertall ga positive tilbakemeldinger i forhold til læringseffekt. Det at de hadde en realistisk og konkret situasjon som var utgangspunkt, blir trukket fram som bra. Det gis uttrykk for at denne erfaringen kan brukes videre i eget arbeid. Trygghet understrekes som viktig i bruk av video på denne måten. Samtidig skal studentene kjenne på spenningen og kunne forholde seg til den. I senere yrkesrolle må studentene forvente krav om en praksis som er åpen for innsyn. Det er derfor viktig å tåle å bli sett av andre. All videjobbinga var lagt til 20-gruppene. Med opplegget slik vi gjennomførte det, virket det som gruppestørrelsen var god i forhold til å kunne jobbe videre med opptakene. Alle var aktive og så at de lærte mye både av å se seg selv og de andre. Selv de som syntes det var kunstig og urealistisk, ga i gruppene uttrykk for at de lærte noe av å se andre og høre på tilbakemeldingene.

Det var noen som ikke møtte til videodagen. Dette var unntak, men bruk av video kan møte motstand blant studentene. Det er noe en som lærer må være forberedt på. Måten videobruk blir presentert på og hvordan materialet tas opp og brukes videre, er avgjørende. Det er viktig å presisere video som nyttig i forhold til læring. Fokus skal være på å *illustrere*, ikke prestere. Vi har god erfaring med å la studentene være seg selv i forhold til en gitt øvelse – dvs. ikke spille en annen. Lindbæk (2001) har god erfaring med bruk av rollespill. Det er mange muligheter og innfallsvinkler. Alle krever varhet og en atmosfære preget av trygghet og omsorg når video brukes slik i læringsøyemed.

Hva har du lært som du kan ta med deg videre i din framtidige jobb som sosionom?

- *At det er en krevende jobb.*
- *Bevisst på kroppsspråk og grensesetting i forhold til meg selv og andre.*
- *Masse. Kjempesint å bli utfordret på meg selv. Jeg blir mer bevisst på egen rolle og ferdigheter.*
- *Hvordan begynne en samtale. Dette er noe av det viktigste! Jeg har fått forsøke meg i flere typer roller og med flere typer brukere. Deilig å føle at man faktisk kan noe, og det hadde vært greit å vite dette litt før.*
- *Har kjent på mange følelser i øvingene som det er godt å ha reflektert over.*
- *Samarbeid og trygghet. Jeg har fått mange gode tilbakemeldinger som jeg kan bygge videre på.*
- *Selvtillit og ydmykhet.*
- *Det har vært flere nyttige diskusjoner som jeg vil ha i bakhodet framover. Jeg har jeg fått kjenne litt på sosialarbeiderrollen i rollespill og har fått noen tanker derfra som vil bli nyttige.*
- *At ikke all automatisert atferd er bra.*
- *At jeg framstår tydeligere og mer sikker enn det jeg i utgangspunktet trodde jeg gjorde.*
- *Å vente det uventede.*

- *Lært å skape en bedre relasjon og hvor viktig det er at brukeren føler seg møtt.*
- *Kommunikasjon, mine svakheter og sterke sider.*
- *Jeg har lært hvordan man ikke skal gjøre og fått noen input som vil få meg til å tenke mer over egne holdninger og verdier.*
- *Det å kjenne på egne grenser, men også det å se ulike situasjoner fra et brukerperspektiv.*
- *Kommunikasjonsferdigheter, viktigheten av å øve og få tilbakemeldinger.*
- *At jeg har utviklingspotensiale og at jeg må prioritere å lære resten av livet.*
- *Å reflektere over hva jeg gjør og hvorfor jeg gjør det.*
- *Hvordan det er å være i en vanskelig situasjon og det å gi tilliten og "makten" over mitt liv til en hjelper.*
- *Jeg er blitt tryggere på meg selv og rollen som sosialarbeider.*

Kommentar: Dette spørsmålet aktiverer mye i forhold til framtidig yrkesrolle. Viktigheten av refleksjon over egne handlinger og holdninger kommer klart fram. Oppmerksomhet i forhold til makt og avmakt i hjelper/bruker relasjonen, vises. Behovet for fortsatt livs lang læring understrekes. Samtidig er det er en viss grad av trygghet i forhold til sosialarbeiderrollen og egne ferdigheter og kunnskaper. Studentene har kommet til slutten av utdanningen og synes å ha nådd et forsvarlig faglig nivå. De skal snart ut i arbeidslivet som profesjonelle sosialarbeidere. Studentene gir uttrykk for ydmykheten i forhold til yrkesrollen og understreker et fortsatt behov for læring og tilbakemelding.

Er det noe som har gjort spesielt inntrykk på deg, i tilfellet hva?

- *Bruk av kort til å bli kjent.*
- *Kjempebra at vi må ta stilling til egne holdninger og kommunikasjonsferdigheter.*
- *Video. Jeg er blitt mer oppmerksom på ting jeg kunne gjort annerledes, "feller" jeg kan gå i.*
- *Det å få tilbakemelding på video-opptakene.*
- *Hvor lett det er å lese kroppsspråk.*
- *Bra med små grupper, lettere for alle å være aktive.*
- *Artig med forandring, ikke bare sitte å høre på forelesning.*
- *Scenene fra trygdekontoret og maktesløsheten hos brukerne.*
- *Rangeringsskjemaene hvor vi skulle gradere mennesker provoserte meg.*
- *Filmen om "øyeblikket som synger".*
- *Rollespillene har vært en positiv opplevelse. Bra med så små grupper.*
- *At vi faktisk kan noe!*
- *Rollespillene var god øving til "real life". De øvelsene har virkelig fått meg til å reflektere videre.*
- *Gleden over rollespill.*
- *Bruk av rollespill i relevante situasjoner har lært meg enormt mye om vanskeligheten i å overføre fine ord og visjoner til praksis.*
- *Bedre samhold i klassen*
- *Hvor aktive medstudenter har vært denne uka. Vi har ikke hatt disse diskusjonene før. Tenkte: Jøss, bra! Det er da liv i oss.*
- *Hvor lite erfaring vi har i forhold til klientbehandling.*
- *Det at vi studenter har fått være med og sette dagsorden i 20.gruppa*

Kommentarer: Her kommer det fram at det var ulike ting som gjorde spesielt inntrykk. Det viser mangfoldet i studentgruppa. Opplegget gjorde inntrykk på forskjellig vis. Bruken av

rollespill framheves, dessuten gleden og engasjementet i studentgruppa. Ved å ha varierte arbeidsformer og øvelser, har lærere god mulighet til å treffe studentgruppas behov. Bruk av aktiviteter der studentene selv er med på å legge føringer underveis i opplegget, mener vi er viktig i forhold til å møte studentene der de er. Det å oppleve medinnflytelse, og at studentenes bidrag er betydningsfulle, kan sees på som aktiv brukermedvirkning. Forhåpentligvis vil det ha en smitteeffekt slik at de som framtidige sosialarbeidere, blir i stand til å møte sine brukere og samarbeidspartnere på en lignende måte. Det ble i opplegget lagt til rette for parallelle prosesser. Lærerne brukte seg selv aktivt i de gruppeprosessene som pågikk underveis.

Er det noe du er spesielt fornøyd med?

- *Gjennomsnittlig fornøyd med alt, spesielt rollespill og diskusjonene etterpå.*
- *Folk åpner seg mer for hverandre.*
- *Mange interessante øvelser som gjorde at man ble bedre kjent med andre og seg selv.*
- *Video og rollespill.*
- *Bra med praktiske øvelser.*

Kommentar: Her kommer det fram at ferdighetstrening med bruk av øvelser slik det her ble gjort, også virker positivt inn på studentmiljøet. Studentene åpner seg og blir ikke bare bedre kjent med seg selv, men også med andre. Slik kan ferdighetstrening være en viktig miljøfaktor i et stort studentkull, der det kan være vanskelig for den enkelte å bli sett.

Er det noe du kunne ønsket deg annerledes, i tilfelle hva?

- *Mer utfordringer: personlig, psykisk, holdninger, verdier, væremåte.*
- *Første dagen var lik ting vi har jobbet med tidligere.*
- *Mer video og flere opptak som skal vise ulike situasjoner.*
- *Mer av rollespill med følge av refleksjon/diskusjon sammen med lærer.*
- *Jeg kunne ønsket at vi hadde jobbet mer med rollespill i smågrupper.*
- *Litt lange dager innimellom.*
- *Kjempebra som det var.*
- *Lenger tid.*
- *At vi hele tida hadde jobbet i 20 gruppe.*
- *Tidsplassering, skulle hatt denne tida til å lese til eksamen.*

Kommentar: Det var flere som opplevde at første dagen fram til sosiometriøvelsen, var mye repetisjon. For oss som lærere, var det en nødvendig runde for å "bli kjent" og hente opp kunnskap hos studentene. Dersom vi hadde vært bedre kjent med både studentene og tidligere undervisningsopplegg, hadde dette ikke vært nødvendig i samme grad. Forøvrig kommer det fram at noen ønsket mer og noen mindre av ulike ting både med hensyn til arbeidsformer, innhold og organisering. Det var som forventet. Ved å jobbe bare i 20-gruppene, mister man noe av "kulleffekten" som vi fikk positive tilbakemeldinger på. Plassering rett før muntlig, virket uheldig, men samtidig var det flere som trakk fram at det var fint med denne uka i slutten av studiet. Dette som en forberedelse til nært forstående yrkesliv. Her er det ulike forhold som må veies i opp mot hverandre. Meningene vil være delte.

Har det dukket opp noe i løpet av uka som er blitt viktig for deg å jobbe videre med, eventuelt hva?

- *Grensesetting!*

- *Min evne til å kommunisere: kutte ut fyllord, ikke stille flere spørsmål i samme setning, oppfølgende spørsmål, jeg-budskap, åpne spørsmål. Være mer oppmerksom på de nonverbale sidene i relasjon med andre, takle taushet m.m.*
- *Er blitt mer oppmerksom på egen kommunikasjonsmåte og vil ha dette i bakhodet i lang tid framover.*
- *Innlevelse i den andre i en samtale. Unngå distraksjoner.*
- *Med meg selv, bli en bedre lytter.*
- *Bruke faglig kunnskap aktivt.*
- *Hvordan jeg møter andre mennesker i en vanskelig situasjon.*
- *Ikke overkjøre klienten.*
- *Virke sikker på meg selv.*
- *Holdningene mine til andre mennesker.*
- *Egne følelser.*
- *Mer kunnskap om trygdesystemet.*
- *Bevisstgjøre meg selv på hvordan jeg uttrykker meg, og hvordan jeg oppleves av andre.*
- *Nærhet/avstand og personlig/privat.*
- *Ta meg selv mindre høytidelig...*
- *Bli flinkere til å si "nei" på en ordentlig måte.*
- *Jeg har fått lyst til å jobbe og prøve erfaringer fra denne uka ute i feltet.*
- *Ser viktigheten av rollespill og ønsker å jobbe mer med det.*
- *Ser viktigheten av diskusjon, refleksjon og trenger mer kunnskap.*
- *At jeg må ta det mer med ro og droppe noen av de mest idealistiske ideene mine.*
- *Hvordan takle frekke ungdommer.*
- *Å være tydelig og bestemt. Være litt strengere.*
- *Det å ha tro på egne evner.*

Kommentar: Her kommer det fram mye spennende som tilsier at studentene har oppdaget viktige temaer for seg og ser behovet for å jobbe videre. Selvinnsikt og refleksjon er gjennomgående for svarene som til dels er svært konkrete. Spennvidden er stor, men gjennom spørsmålet, er forhåpentligvis den enkelte blitt mer klar over hva som er viktig å jobbe videre med for seg i framtidig arbeid.

Har du fått bekreftelse på noe du er god til, i tilfellet hva?

- *Kommunikasjon. Jeg fikk god tilbakemelding på rollespill og video, Jeg stilte gode spørsmål og var flink til å bekrefte.*
- *Å ivareta klienten, viste ro i situasjonen.*
- *Gi støtte!*
- *Å tørre å si hva jeg mener, være meg selv.*
- *Møte klienten.*
- *Lytte.*
- *Samarbeid og ta ting til etterretning.*
- *Innlevelse.*
- *Ydmyk, rolig.*
- *Empati og at jeg passer til å jobbe med mennesker.*
- *Har følt at jeg har fått til ting og det har også alle andre!*

Kommentar: Med dette spørsmålet ønsket vi å fokusere på styrke og mestring. I denne fasen av studiet er det kanskje spesielt viktig å hente fram egen styrke og selvtillit på områder som

er viktige i framtidig yrkesutøvelse. Her kommer det fram sentrale ferdigheter i forhold til sosialt arbeid. Det siste svaret sier noe om opplevelse av kollektiv mestring i studentkullet. Det gjelder ikke bare meg, men alle de andre også!

Har du noen tilbakemeldinger til gruppelederne?

- *Bra jobba, flinke og inspirerende.*
- *Første dagen ble det litt mye "selvfølgeligheter". Dere må ha tro på studentene, vi kan mye. Mer av dette!*
- *Godt samarbeid dere imellom og med oss.*
- *Dere var flinke til å formidle pensum.*
- *Fikk med alle.*
- *Flinke til å omformulere.*
- *Lydhøre for gruppas behov.*
- *Merket at dere hadde kjennskap til feltet, positivt.*
- *Bra at dere er kritiske. Det får oss til å tenke.*
- *Utstråler varme og interesse.*
- *Kunnskapsrik, humoristisk, reflekterte, gode rollemodeller!*
- *Konkrete og passe seriøse.*
- *Eksempler fra virkeligheten ble brukt, det er det vi trenger.*
- *De "lekene" det var lagt opp til var annerledes. Bra!*
- *Det var fint at det ble trukket inn folk med annen erfaring også*
- *Konstruktive og dyktige. Hyggelige. Hever seg ikke over oss, men er "liksom" en av oss.*

Kommentar: Det er alltid hyggelig med positive tilbakemelding på undervisningsopplegg. Nå dette tas med, er det for å understreke noen viktige elementer knyttet til undervisning i ferdighetstrening. Lærerne blir rollemodeller på godt og vondt. Det er det viktig å være oppmerksom på, slik at liv og lære i størst mulig grad henger sammen. I ferdighetstrening blir teoretisk kunnskap og praksis vevd sammen gjennom øvelser, refleksjon og diskusjon. Det brukes studentaktive og studentnære undervisningsformer og arbeides hele tiden med de til enhver tid pågående gruppeprosesser.

Har du kommentarer til vekslingen mellom plenum og gruppe-arbeid?

- *Veldig greit, fint opplegg, bra fordeling.*
- *Noe i plenum var unødvendig, men fint å samle hele klassen.*
- *Bra med veksling.*
- *Unødvendig med plenum, mer 20-gruppe.*
- *Litt langtekkelig første dag.*

Kommentar: Her er det igjen litt ulike opplevelser. Noen opplevde plenum som unødvendig og ville jobbet mer i 20-grupper. Andre framhever vekslingen som fin og plenumsdelen som viktig for å samle klassen. Her må det veies for og imot. Noe får en ved den ene formen, noe annet ved den andre. Hva er viktigs å legge vekt på i denne sammenhengen? Hva ønskes oppnådd? Vårt mål, var at alle skulle få se seg selv på video, få tilbakemeldinger, delta i øvelser og rollespill. I dette arbeidet var 20-gruppene mest brukt. Som begrunnelse for plenum, hadde vi fellesskapet i kullet i tankene. Samtidig ønsket vi gjennom å være samlet, å legge til rette for en mulighet til at vi som lærere kunne lære av hverandre . Dette skjedde blant annet i plenum der øvelser en av lærerne hadde et nært forhold til ble brukt. Slik kan ferdighetstrening bli en læringsarena også for lærerne i forhold til å utvide eget repertoar. Det ble understreket i den felles muntlige sluttevalueringen at plenum hadde vært viktig for

fellesskapet. Det som kom fram fra de ulike gruppene der, utvidet erfaringsgrunnlaget og ga dypere felles refleksjon. Et opplegg med veksling mellom gruppestørrelser og sammensetning, krever mye praktisk tilrettelegging og at tidsrammene blir holdt. Dette kan virke forstyrrende inn på gruppeprosessene, men vi opplevde stort sett at tidsrammene var romslige nok til å ivareta det som skjedde i gruppene.

Andre kommentarer fra studentene

- *Ok opplegg. Jeg lærer mye mer enn ved vanlig forelesning. Jeg får være med mer selv og blir ikke så passiv.*
- *Vi har blitt for lite utfordret på egne følelser i studiet. Vi skal ha med mennesker i vanskelige situasjoner å gjøre, og må trene på å takle alle sinnsstemninger. Derfor er dette viktig.*
- *Sitter for første gang igjen med en god følelse etter ferdighetstrening. Det var virkelig ferdighetstrening vi var med på. Godt forberedt fra lærerne.*
- *Det ble gitt rom for studentenes ideer, veldig bra!*
- *Alle har fått prøvd seg. Alle har vært aktive, kjempebra!*
- *Hadde ønsket slike dager jevnt fra 1. klasse. Er ikke veldig glad i rollespill og hadde hatt godt av å trene mer på det. Jeg er blitt tryggere på egne ferdigheter.*
- *Mange av øvelsene på onsdag hadde vært nyttige i 1.klasse. Blir godt kjent med hverandre på denne måten.*
- *Har vært lærerikt og artig denne uka! Noe skolen burde fortsette med.*

Kommentar: Her understrekes viktigheten av ferdighetstrening som en del av studiet. Læringsutbytte ved egenaktivitet trekkes fram. Det å bli utfordret på egne følelser framheves som viktig når man selv skal arbeide med mennesker i vanskelige situasjoner. Øvelser som mulighet for å bli bedre kjent i studentgruppa fremheves også her.

Tidsmessig er denne uka plassert på slutten av studiet. Har du noen kommentarer til tidsmessig plassering?

- *Tragisk at det kom i 3 klasse.*
- *Bra. Jeg lærte mer ved å knytte rollespill til snart reelle situasjoner. Vi begynner jo å jobbe snart.*
- *Bra med ferdighetstrening på slutten, men det blir lagt alt for liten vekt på gjennom resten av studiet.*
- *En uke før muntlig eksamen var et dårlig tidspunkt, men bra at det kom på slutten av studiet med hensyn til at vi skal søke jobber snart.*
- *Ok forberedelse til yrkeslivet.*
- *Burde vært mye før og mye mer.*
- *Bra med en slik uke på slutten av studiet. Jeg føler meg litt sikrere med tanke på å starte jobb snart.*
- *Bør være jevnlig fra 1.del av studiet.*
- *Siden det har vært lite rollespill tidligere i studiet, ville det vært en fordel å ha denne uka for eksempel før jul slik at vi kan ha tid til å vokse på den.*

Kommentar: Her kom det fram ulike behov og meninger. Mange ga uttrykk for at de ønsket denne typen trening gjennom hele studiet gjerne i kortere bolker. Andre syntes det var bra mot slutten. Noen opplevde at nærheten til muntlig eksamen, gjorde det vanskelig å være helt tilstede.

Ideer og forslag til videre arbeid med ferdighetstrening på studiet

- *Mer rollespill. Noen ut fra "case" og noen med egenlagde "case". Bør være mer av det fra 1.klass. Det vil gjøre noe med samholdet og kommunikasjonen i klassen. Det har ikke vært så utfordrende før. Jeg ønsker meg mye mer praktisk ferdighetstrening.*
- *Lærer mye av øvelser, refleksjon og diskusjon.*
- *Bedre samhold i klassen når folk tør å "drite seg ut" (dvs: vise seg fram).*
- *Vi burde hatt mye mer av denne typen trening, lærer utrolig mye.*
- *Burde vært prioritert mer fra starten av, slik kan studentene lettere bli kjent med hverandre og bli tryggere på seg selv. Ferdighetstrening gir et bilde av hva yrket går ut på.*
- *Begynn med trygghetsskapere i første klasse, Rollespill i annen og kjør oss hardt i tredje klasse. Det er bedre å grine her enn ute i arbeid.*
- *Legg opp en dag i uken fra første klasse. Del inn i smågrupper innen hvert fagområde(sosionom, vernepleie og barnevern).*
- *Jobbe slik vi har gjort denne uka mye mer.*
- *Studentene bør få prøvd seg mer, gjerne innen hvert tema, underveis i studiet. Får brukt teorien, trent seg på aktuelle situasjoner. Rollespill sammen med refleksjon og diskusjon gir veldig fin læring synes jeg. Du får reflektert over deg selv og prøvd ut egne holdning/synspunkter.*
- *Studentene bør i større grad kjenne på sin egen akilleshæl.*
- *Dette er den eneste ferdighetstreninga med full aktivitet fra studentene. Vi måtte ut på gulvet, gjøre noe praktisk og vise oss fram. Det har manglet i de andre ukene.*
- *Ferdighetstrening som en obligatorisk aktivitet med kontinuitet gjennom 3 år.*
- *Mer ferdighetstrening i ordets rette forstand og oftere. Opplegget bør være slik det har vært disse dagene: Gruppestørrelse man er trygg . Man blir utfordret på handlinger, meninger og evt. fordommer. Man bør presses litt. Det er tross alt skolens ansvar å plukke ut de som evt. ikke passer som framtidige sosionomer. Har skolen en sjanse?*
- *Gjøre ferdighetstrening til en integrert del av studiet med for eksempel to timers forelesning om et tema (f.eks Løft) og så organisere rollespill der man kan prøve ut seg selv i "praksis" og internalisere metoder.*
- *I andre klasse hadde vi tredjeårsstudenter som lærere under to dagers ferdighetstrening. Veldig bra. Bruk studentene mer til å motarbeide rollen som passiv lytter.*
- *Man burde ha slik ferdighetstrening for hvert år. Slik kunne man se progresjon hos seg selv. Det er litt sent å filosofere over meg som sosionom to mnd. før avslutningen. Synes skolen i alt for liten grad utfordrer oss rundt ettertanke og refleksjon over eget yrkesvalg og personlige egenskaper.*

Kommentar: Her kommer ideer og forslag til ettertanke for videre opplegg av ferdighetstrening. Det er litt ulike meninger som kommer til uttrykk, men hovedinntrykket er at denne delen av undervisningen er viktig, og med fordel kan legges tettere til annen undervisning. Som lærere får en her mange viktige innspill til senere opplegg.

4.2. Lærernes refleksjoner

2 av lærerne skrev ned sine refleksjoner umiddelbart etter opplegget var avsluttet. Disse gjengis i sin helhet.

Lærer a)

”Uka har vært arbeidskrevende og spennende. Denne type jobbing krever mye men bidrar også i stor grad til bevissthet om egen fagutøvelse.

Her følger noen mer eller mindre gjennomtenkte kommentarer.

- *Tror med fordel at det meste/alt programmet kan kjøres i 20 grupper. (Det passer overens med hva studentene selv påpeker i evalueringsskjema.)*
- *Det har ikke vært lett å gå inn på et opplegg i tredje klasse uten å vite eksakt hva studentene har fått prøvd seg på i første og andre år. Det burde sikres på et vis slik at vi får til den ønskede progresjon gjennom studiet.*
- *Tror på komprimerte opplegg som dette, men det er mulig det kan lages gode 1 dags eller 1/2 dags opplegg som legges gjennom alle 3 studie år.*
- *Gruppen har gjennomgående vært svært aktiv og har selv valgt hva de ønsket å vektlegge-. Dette har medført at det i min 20 gruppe har vært spilt mye rollespill i smågrupper med seks til syv medlemmer. Alle gruppemedlemmene har spilt og jeg har observert i alle grupper på omgang. Studentene har spilt uten manus det vil si de har tatt utgangspunkt i en situasjon og gjennom rollespill sjekket ut hvordan de virker inn på situasjonen og andre. (Har ikke brukt tid på instruksjon med begrunnelse: vent det uventede...) Dette har fungert bra.*
- *Videoøvelsen gikk greit. De fleste synes stillingsannonse var et godt og relevant underlag . Forberedelsen til bruk av alle 9 kameraer har tatt mye tid og krefter. Kan dette ordnes på en bedre måte enn i dag ?*

Alt i alt ei artig uke...”

Lærer b)

”Program og opplegg

Det syntes jeg fungerte godt. Jeg tror vi kunne gjort litt mer ut av plenumssamlingene når de først var der. Siden jeg ikke var med på alle skal jeg vokte meg vel for å si for meget, men det kunne tyde på at studentene hadde noe problemer med å se sammenhengen mellom plenum og gruppene etterpå.

Oppdeling i grupper fungerte bra. Jeg valgte kanskje mer storgruppe (hele 20-gruppen) enn nødvendig. I etterkant ser jeg at det nok hadde vært mulig å få opp aktiviteten mer hvis de hadde vært mer i mindre grupper. Når det ikke ble gjort, skyldes det hovedsakelig at de som kjente hverandre søkte sammen, og jeg hadde ikke lyst til å bryte det.

Bruk av video er bra, og kan nok utnyttes bedre. Her kan det være nyttig med en diskusjon på hvor styrende instruksjonen skal være. Kreativitet og fri tanke sto ikke i høysete! Video vil det komme enda mer ut av hvis en bruker det ofte for da vil den enkelte student ha større forutsetninger for å se sin egen utvikling.

Ulike relevante ”leker” fungerte bra og gjorde at stemningen ble noe mer avslappet.

Erfaring

Jeg ser at jeg burde vært litt tøffere overfor gruppen, iblant kan det være grunner til at vi som lærere, vil bestemme noe. Jfr. intervju av hverandre som ble for trygt fordi studentene valgte noen de kjente godt i stedet for at jeg fikk ”viljen” min til å bestemme.

Tror jeg fikk gruppen selv om det var en del som ikke var særlig aktive. Klarte å lære meg navnene og det hjalp godt.

Synes jeg hadde for lite teoretisk kunnskap og opplever meg selv som for lite spontan til å kunne gi fullt ut i slike sammenhenger. Det hemmer meg noe. Prøvde å bruke min praktiske erfaring og vise til eksempler.

Gruppen var ganske spredt i pågåenhet og åpenhet. Det gjorde nok at de som ville ha mer ut av samlingen fikk for lite, mens de som var veldig tilbaketrunkne kanskje fikk nok. Her må en nok trene seg i å differensiere.

Tidspunkt og tidsramme

Fire dager i en uke, seks timer pr. dag var tøft og slitsomt, både for oss og studentene. Jeg tror utbyttet hadde vært bedre med slike opplegg fordelt over tid i løpet av hele studiet, gjerne 2 dager i trekk. Å legge det så sent på året som vi gjorde nå, var nok ikke lurt for studentene var veldig opptatt av eksamen og framtidig jobb. Flere hadde for eksempel fravær en dag p.g.a. intervju til jobb.

Mitt forslag vil derfor være å ha for eksempel ti dager ferdighetstrening over de siste to årene fordelt på to ganger høst annet år, to ganger høst tredje år og en gang vår tredje år før de skal ut i arbeid. Det vil da være mulig å legge opp en progresjon som gjør at en kan strekke studentene litt mer.

Til slutt

Selv om jeg ikke hadde hodet helt med og visste at det var mye jeg "burde" gjort, var det spennende å være med. Jeg trivdes veldig godt med å arbeide sammen med de andre lærerne og syntes de ga meg mange gode tips, men litt var de med på å øke prestasjonsangsten min også. Opplegget var veldig gjennomarbeidet og ryddig. Det gjorde gjennomføringen så mye lettere.

Jeg lærer også noe, og vet at jeg og må flytte litt på grensene mine."

Kommentar: Refleksjoner fra lærerne gjenspeiler mye av det samme som har kommet fram gjennom studentevalueringen og bekrefter for så vidt disse. Det som kommer i tillegg, er blant annet læringsaspektet for lærerne gjennom samarbeidet seg imellom og i møte med studentene gjennom de fire dagene. Det oppleves gjennomgående som morsomt, krevende og inspirerende å drive med ferdighetstrening.

5. Oppsummering av hovedtrekk

- Ferdighetstrening er viktig for å integrere teori og praksis samt bidra til å utvikle profesjonelle ferdigheter knyttet til kommunikasjon og relasjonsarbeid.
- Ferdighetstrening er viktig for å bli kjent med seg selv, egen kommunikasjon og relasjonskompetanse, egne holdninger og verdier.
- Ferdighetstrening kan legges opp på forskjellige måter, for eksempel fordeles og gjentas i mindre bolker underveis i studiet og integreres som del av den øvrige undervisning
- Ferdighetstrening gjennomført på denne måten krever stor innsats og tett samarbeid av lærere som er involvert og kan bidra til kompetanseheving hos lærerne.

Ferdighetstrening etterspørres av studentene. Evalueringsresultatene viser at denne typen undervisning bidrar til refleksjon over egen yrkesrolle og ferdigheter knyttet til kommunikasjon og relasjonelt arbeid. Studentene skal ut i et yrke som krever handling og samhandling og hvor det forventes høy grad av personlig integritet og kompetanse for å kunne møte brukere og samarbeidspartnere i en profesjonell sammenheng. Arbeidsformer som utfordrer på ulike måter: video, rollespill, øvelser, både kroppslige og andre, henvender seg til flere sanser. Trening på denne måten gir bred tilgang til materiale for refleksjon i forhold

til egen yrkesrolle knyttet til verdigrunnlag, makt/avmakt og integrering av fagkunnskap i møter med klienter, samarbeidspartnere og kolleger.

Vi er av den oppfatning at det kan gjøres mye for å legge til rette slik at ferdighetstrening blir en integrert del av studiet. Veksling gjennom faglige temaer, trening med refleksjon og tilbakemeldinger hjelper til å personliggjøre kunnskap hos den enkelte. Dette krever lærere som er fortrolige med arbeidsformene og klarer å knytte teoretiske perspektiver til øvelsene. Slik kan ferdighetstrening bli målrettet og konstruktiv i forhold til studentenes læringsprosess og personlig utvikling knyttet til framtidig yrkesrolle. Læring og utvikling av personlig kompetanse kan ivaretas innen studiets totale rammer, uten å overskride grensen til terapi. Studentenes personlig utvikling er viktig i forhold til samlet profesjonell kompetanse. En forsvarlig balanse mellom støtte og utfordring kreves. I studiesammenheng må dette, slik vi ser det, ivaretas i opplegg der den enkelte student og lærer kjenner og tar ansvar for egne grenser. Anerkjennelse av det som er, åpner muligheter for selvrefleksjon og flytting av grenser slik at endring og utvikling blir mulig.

6. Referanser og utfyllende litteratur

Aubert, Anne-Marie (2001): Kroppen som kilde til kunnskap. Embla nr. 8 – 2001

Aubert, Anne-Marie (1997): *Kroppen som kilde til kunnskap i veiledning*
Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo, Seksjon for hovedfag i helsefag.

Bang, Susanne (2003): *Rørt, rammet og rystet. Faglig vekst gjennom veiledning.*
Gyldendal Akademiske Forlag.

Barsøe, Lone (1991) *Skæve kroppe.* Århus, Forlaget Modtryk.

Bernler, Cajvert, Johnsson, Lindgren (1999) Innsamling av informasjon *Psykososial arbeid, ideer og metoder.* Gyldendal Akademiske Forlag, Kultur og Natur, Stockholm s. 35-41.

Conradi, Hallgerd og Vindegg, Jorunn (red) (2002): *Profesjon og fag- sosionomkompetanse i utvikling.* Seksjonsrådet for sosionomer i Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere.

Dreyden, Gordon og Vos, Jeanette(1995): *Læringsrevolusjonen. En praktisk håndbok for livslang læring.* Odyssey of the Mind. Nissedal i Telemark

Engelsrud, Gunn og Heiberg, Kristi E. Fysioterapibehandlingens kompleksitet med fokus på kropp og kjønn – en videoanalyse av et eksempel fra praksis. *Fysioterapeuten* nr. 2-2004.

Handal; Gunnar (1996): *Studentevaluering av undervisning.* Cappelen Akademiske Forlag a.s.

Indrebø, Astri Müller og Aubert, Anne-Marie og Nøhr, Øyvind (2001): Studentevaluering av undervisning HiL-rapport, arbeidsnotat nr. 124/2001

Kompendium for sosionom 3 år, Høgskolen i Lillehammer, avdeling for Helse- og sosialfag kull 2002/2003, Sosialt arbeids teori og arbeidsmåte. Inneholder:

- Bjørnstad; Guri (1997): Kan miljøterapi gi barn et bedre selvbilde? i Andersen Johan W. *Uten fasit, - Perspektiv på miljøterapi.* Cappelen Akademiske Forlag (s. 29 -54)
- Epstein Eugene S. og Loos Victor E. (1 990): Noen uærbødige tanker om familierapiens begrensninger - Mot en språkbasert forståelse av menneskelige systemer. *Fokus på familien* nr.2 (s.80-92)
- Ogden, Terje (1 999): Antisocial atferd og barneoppdragelse. Parent management training som foreldreopplæring. *Spesialpedagogikk*, nr. 6 (s.29-54).
- Paulsen, Mia (2000):Stort og helhetlig ansvar. Møte med MST, *Embla* nr 8, 2000 s.2 – 14.
- Qureshi, Naushad A.(1997): Antirasistisk perspektiv på sosialt arbeid. *Embla* nr. 2 (s.37-48)

- Strøm Ingrid og Aspheim Anne(1 999): Marte Meo metoden i arbeidet med de ustyrlige barna og deres foreldre, *Fokus på Familien* nr. 3 (s. 18 I -1 9 1)
- Wadd, Kjerstin Huuse, Fra aktiv påvirkning til samskapende narrativer. Familierapiens utvikling gjennom 40 år og dens mest sentrale retninger. (Notat)

Lindbæk, Bente Wiberg (1997): *Å spille – å bli sett – å reflektere*. Hovedfagsoppgave i helsefag hovedfag, Universitetet i Bergen

Lindbæk, Bente (2001) Utvikling av kommunikasjonsferdigheter. Embla nr. 7 – 2001.

Løvlie Schibbye, Anne-Lise (2002) : *En dialektisk relasjonsforståelse*. Universitetsforlaget.

Nyhus, Anne Karin (2001): *"I fagets hjerte" – praktisk handling og profesjonell selvforståelse i en treningskontekst*. Hovedoppgave i sosialt arbeid. Høgskolen i Oslo/NTNU - Trondheim

Nørretranders, Tor: *Merk verden. En beretning om bevissthet*. J.W. Cappelens forlag as. Oslo 1999

Riiser Svensen, Anne, (2002): *Pedagogiske prinsipper på læring gjennom kroppslig erfaring*. Hovedfagsoppgave i helsefag hovedfag, Universitetet i Bergen.

Skau, Greta Marie (1998) *Gode fagfolk vokser – personlig kompetanse som utfordring* Cappelen Akademiske Forlag

Tveiten, Sissel (2002) *Veiledning mer enn ord*. Fagbokforlaget, Bergen.

Film

Bjørkvold, Jon Roar (1995) *Når øyeblikket synger – med Afrika som speil*. Visions 1995 – Norsk filminstitutt.

Videosnutter

4 videosnutter med manus skrevet av Anne-Marie Aubert for studiet "Mester i 1. Linje" 2002 ved Høgskolen i Hedmark, avd. Rena. Materialet har hittil vært begrenset til bruk av rettighetshaverne som er Høgskolen i Hedmark og Avdeling for helse-og sosialfag ved Høgskolen i Lillehammer. Det vil bli tilgjengelig i en ny bok på Høyskoleforlaget 2004 av Bente Lindbæk (red) Tema: Kommunikasjon i systemisk perspektiv - Læringsverksted i sosialt arbeid.

7. Vedlegg

Som vedlegg presenteres arbeidsplanen for dagene slik den så ut før gjennomføring. Det ble nødvendig med mindre justeringer underveis, men den gir et inntrykk av kompleksiteten og gangen i opplegget. Evalueringsskjemaet som ble bruk er lagt ved slik studentene fikk det.

7.1. Arbeidsplan

Ferdighetstrening – 3 år sosionom 1. dag:

Tid	Sted	Tema	Ansvar	Utstyr	Husk
09.15-09.45	Festsalen Plenum	Introduksjon til uka Intervjurunde der Liv, Anne-Marie og Inger presenteres + illustrerer ulike intervjumåter	AMA Liv og Inger starter m. å intervju Ama, deretter Inger, så Liv.	Overhead	Transparent med rammer, innhold og arbeidsformer – 1 times lunch – pauser etter behov. Ca. 5 minutter på hver.
09.45-12.00	Liv, festsalen Inger: G-101 Ama: G-102	Smågruppene etableres Registrering – nærværspunkt	Hver enkelt av oss	Permer med materiell	Transparenter og penner
10.15		Bli kjent Trek et kort og se om du kan si noe om deg selv ut fra det – 1 setning - ta runden		Kort –	Inger har, Ama deler med Liv
10.30		2+2(3)intervjuer hverandre slik vi viste innledningsvis – bytter roller – utveksler erfaringer.		Artikkelen til Bernler kan være aktuell allerede her, men også 3 + 4 dag.	Hvordan er det å intervju, bli intervjuet – observere? – summere opp på transparent. Gi tilbakemeldinger -

11.00		Soloppgave: For å bli en god sosionom trenger jeg å jobbe med følgende ferdigheter....	Sol med 8 stråler Individuel t – maks 10 min. deretter dele i 3-grupper + alle	Blanke ark	Skrive opp på transparent.
12-13	Lunch		Alle		Inger gir sine transparenter til Ama. Liv og Ama bruker litt tid i lunchen til å se på materialet.
13.00	Festsalen plenum	Oppsummering erfaringer fra intervju + ferdigheter.	Liv og Ama		
13.30		Sosiometri-øvelser	Liv		
14.00		Hender mot hender + Blindgang	Ama		
14.45		Evaluering av dagen og forberedelse til i morgen		Dele ut stillings annonsene og video-øvelsen	Husk! Ama har til Ingers gruppe i sin perm.

Ferdighetstrening dag 2.

Tid	Sted	Tema	Ansvar	Utstyr	Husk
09.15	G-107 Plenum	Video - inntro til bruk av video som læringsmiddel	AMA	Overhead 9 kameraer klare med kassetter og stativer – 6 grupperom	Tar hovedpunkter på transparent – Ullmann/Lindbæk
09.30	I gruppene Liv – 107 Inger- 101 Ama-102	Kort gjennomgang av video-øvelsen som ble delt ut i går.			Inger og Ama tar med seg 3 kameraer/stativer hver. Dele gruppene i 3, fordele rom. – se egen liste over rom.

09.30-11.00		Opptak Etter opptak, går dere tilbake til klasserommet med kassetene som er tatt opp, kamera og stativ leveres i 2.etg. vesthøvet		Vi går rundt og sjekker. Vi er i klasserommene – merker kassetene og spoler tilbake slik at alt er klart til visning	
11.00	LUNCH				
12.00 til 14.45	I gruppene	Visning og tilbakemelding – 10 min. pr. par.	Hver for oss		
14.50	G-107	Musikk/beveg	ama		

Ferdighetstrening dag 3.

Tid	Sted	Tema	Ansvar	Utstyr	Husk
09.15	Aud E Plenum	Dagen i går – dagen i dag	Ama/ Liv		
09.25		Kropp og kommunikasjon	AMA inntro - Liv teknikk	Vise video- Når øyeblikket synger – med Afrika som speil	
10.15	G-107 plenum	Persepsjon/kommunikasjon – forelesning. Deretter øvelser med kropp og bevegelse	AMA	Overhead – Hender i møte Falløvelser Blindgang	Persepsjon/ Kropp materiale
11.30 12.30	Lunch				
12.30 14.45	I gruppene Liv: 107 Inger: 101 Ama: 102	Kommunikasjon fortsetter – Øvelse: par – halvparten på gangen – instruksjon til de som er inne: Finn	Hver for oss		Dette er en ”stygg” øvelse som skal ta kort tid. Kommentere på hvordan det er ikke å bli møtt, ikke å

		noe å tenke på – fortsett med det når den andre kommer inn for å fortelle deg noe som opptar og interesserer vedkommende.			skulle være lyttende...
		<p>Lytteøvelsen: Dele i 3 roller: A: forteller og skal fortelle noe som opptar og interesserer vedkommende B: Lytter C: observatør-</p> <p>Øvelse: Inndeling i par: Stå ansikt til ansikt – se på hverandre – ca. 1.min. Snu deretter ryggen til hverandre og foreta 5 forandringer hos deg selv - . Snu mot hverandre og se om du kan oppdage forandringene ved den andre....</p>	Hver for oss. A: FLO B: LOF C: OFL	<p>2 minutter på hver – så skifte roller: Gjenta instruksjonen. Noe av vitsen er at A og B ikke har definerte roller, at tiden ikke er oppgitt.</p> <p>Her skal vi telle opp: Hvor mange oppdager 5,4,3 ---. Hvordan var dette? Var det lett å forandre på seg selv? Var det lett å se endringene hos den andre?</p>	<p>Hvis vi har 22. studenter blir det 6 grupper på 3 – og en på 4. (Liv og Ama) Inger har 23 stud. Og får 5 grupper på 3 og 2 på 4 dersom alle er med. Nå antallet ikke går opp – må to hele tiden være observatører.</p> <p>Summer opp erfaringene fra de ulike rollene.</p>
14.45		Avslutter i gruppene med evaluering av dagen.			

Ferdighetstrening dag 4.

Tid	Sted	Tema	Ansvar	Utstyr	Husk
09.15	Festsalen Plenum	Dagen i går Dagen i dag	Alle- Inger styrer		
09.30		Egen forforståelse Meg selv som redskap	AMA		

		Johari-vinduet tilbakemelding og åpenhet. Bruk av bilder av mennesker med annerledes kropper – øvelse – summing 2+2	Liv	Bilder	
10.00- 11.30	I gruppene Liv: F.S. Inger: 101 Ama: 102	Rangere yrkesgrupper og klientgrupper. Gjensvar Omramming	Hver for oss	Status 1 status 2	
11.30 12.30	Lunch				
12.30 14.00	I gruppene	Bruke videoer fra mester i 1. linje.		Video snuttene Rådgiverr ollen 1 og 2	Vise – jobbe individuelt og i deretter i smågrupper, dele felles– evt. spille et alternativ.
14.00 14.30		Evaluerings- skjemaer fylles ut. Evaluering i gruppene.	Hver for oss.		
14.30 15.00	Festsalen Plenum	Slutt-evaluering	Alle		

7.2.Evalueringsskjema

Evalueringsskjema – uke 14. 2003 – Ferdighetstrening 3. år sosionom.

Fagansvarlige: Liv Altmann, Anne-Marie Aubert, Inger Norbye.

Du har nå vært gjennom et 4 dagers opplegg med ferdighetstrening. Hvordan synes du dette opplegget har passet i forhold til øvrig ferdighetstrening gjennom studiet? (Strek under)

Dårlig – middels - godt

Kommentarer til:

Innhold: _____

Form: _____

Organisering: _____

Hvordan synes du ferdighetstrening vektlegges gjennom studiet? (Strek under)

Bra – middels – dårlig

Hvis du ikke er helt fornøyd, slik det har vært for deg - har du noen ideer til hvordan skolen kan tilrettelegge bedre for ferdighetstrening gjennom studiet? _____
_____
_____

Tidsmessig er denne uka plassert på slutten av studiet. Har du noen kommentarer til tidsmessig plassering? _____
_____
_____

Hvordan vurderer du lærer-ressursene på uka i forhold til antall studenter? (strek under)

For få - passe – for mange

Hvordan var det å bruke video i ferdighetstrening slik vi gjorde det med opptak og tilbakemeldinger?

_____
_____
_____

Hva har du lært som du kan ta med deg videre i din framtidige jobb som sosionom? _____
_____
_____
_____

Er det noe som har gjort spesielt inntrykk på deg – i tilfellet hva? _____
_____
_____

Er det noe du er spesielt fornøyd med? _____
_____
_____

**Er det noe du kunne ønsket deg annerledes? I tilfelle
hva?** _____

_____

**Har det dukket opp noe i løpet av uka som er blitt viktig for deg å jobbe videre med? Evt.
hva?** _____

_____

**Har du fått bekreftelse på noe du er god til? I tilfellet
hva?** _____

_____

**Har du noen tilbakemeldinger til gruppelederne: Inger, Liv, Anne-
Marie?** _____

_____

_____

**Har du kommentarer til vekslingen mellom plenum og gruppe-
arbeid?** _____

Har du deltatt alle dagene? (strek under) Ja - Nei

Andre

kommentarer: _____

_____

_____

_____

_____